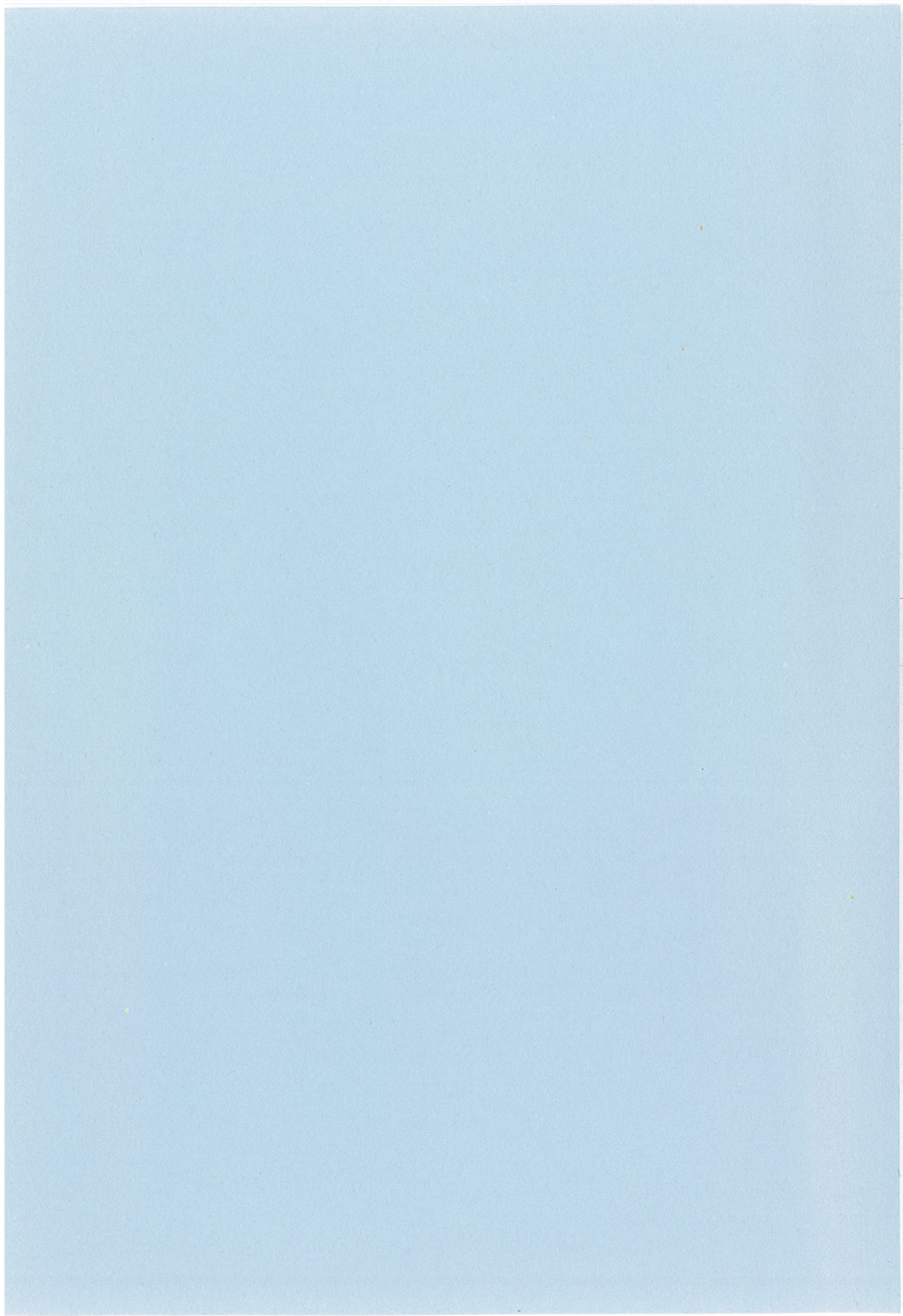

META

83 · 1

REDAKTIONELLT _____

Det var långt mellan fyran och ettan. Äntligen blev det en META 1. Till läsare som hört av sig och även andra ej avhörda, META har ej upphört. Problemet är som vanligt att få ihop tillräckligt med material för att täcka ett nr. Så, läsekretsen, sätt igång och tyck och tänk men framförallt skriv ner det för vidare befordran till META.

Vid det extra årsmötet 21/3 (välbesökt som vanligt) hade Anders Andrén av sagt sig omval. Men Anders-falangen går tydligen inte att rubba. Ny styrelsemedlem blev Anders Reinsnert. Välkommen till Anders Reinsnert och till Anders Andrén, tack för alla dessa år.

I detta alldeles färskta META nr presenteras under rubriken debatt, efterdyningar på Barbro Sundnérs avhandling om Maglars kyrka. Kritik från opponenter Öivind Lunde och svar från Barbro Sundné. Två inlägg gällande osteologi/arkeologi har kommit redaktionen tillhanda, Anders Broberg och Kerstin Söderlund svarar för dessa. Kan inte flera osteologer/arkeologer tycka något?

Aina Mandahl presenterar SMAB! !, och Anders Andrén svarar för litteraturspalten.

META 2 ligger helt i händerna på Stockholmsredaktionen och är under arbete.

När det gäller META 3 eller 4 har redaktionen haft vissa tankar på att debattera fornminneslagens tillämpning på olika håll här i landet. Vi tar tacksamt emot alla inlägg redan nu.

META konferens till hösten har måst skjutas upp. Dels beroende på att RAÄ arrangerar sin konferens med förhistorisk inriktning i höst och vi kolliderar då det gäller lämplig tidpunkt. Delar av META redaktionen ingår i planeringen för RAÄ konferensen, vilket gör att arbetsbördan är stor och tiden knapp. Möjligen försöker vi göra något till våren 1984.

Sommar, sol och bad förresten!

Marit Anglert   *Ingmar Billberg*

Bengt Jacobsson   *Anders Lindahl*

Anders Reinsnert   *Anders Ödman*

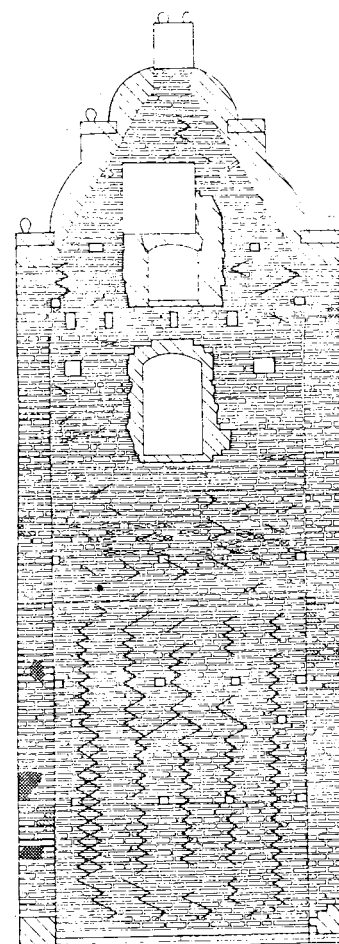
DEBATT

En doktorsavhandling är ett resultat av den enskilde forskarens första försök till en större forskningsuppgift. Det finns därför självklart en hel del brister som bör och kan diskuteras. En sådan diskussion sker i samband med disputationen. Eftersom denna sker muntligt med ett begränsat antal åhörare riskeras att den inte får någon vidare spridning, vilket är en stor nackdel för innehållet av forskningsresultaten. I Sverige är dessutom avhandlingarna redan publicerade innan disputationen, vilket omöjliggör tillägg och eventuella ändringar. Det kan finnas mycket väsentligt som kommer fram vid disputationen vilket därför inte förs vidare. Ett sätt att göra detta ändå är, att som här, i efterhand publicera opponentens inlägg samtidigt med svar från respondenten. Även om både frågorna och framför allt svaren inte helt överensstämmer med vad som sades vid disputationstillfället kommer det väsentliga innehållet med - kanske ännu mera när man så här efteråt i lugn och ro får chans att begrunda vad som sades.

Barbro Sundnēr

Lund

MIDDELALDERSK TEGLSTENSKIRKE SOM "HISTORISK DOKUMENT"

Opposisjonsinnlegg vedr. Barbro Sundnérs avhandling:

Maglarp - en tegelkyrka som historiskt källmaterial, Lund 1982.

Tittelen på Barbro Sundnérs avhandling er en varedeklarasjon som skjerper interessen. Her må vi kunne finne svar på spørsmål om kirker bygget i tegl, men tittelen antyder også noe mer. Den sier noe om kirkebygget som historisk kilde-materiale. Om så forventningene helt innfries? - Det er avhengig av leserens faglige bakgrunn og spesialinteresser. En historiker eller en kunsthistoriker vil gå inn i dette "källmaterialet" med andre forutsetninger og problemstillinger enn f.eks. arkeologen.

La oss forestille oss at det sto en innskrift på veggen i Maglarp kirke. Første ordet kan ikke tydes men så heter det: "-bygget og brukte denne kirken." Slik er det som regel - vi får sjelden vite hvem de var disse menneskene i fortiden. Men det er om dem og det miljøet de levde i vi alle ønske kjennskap til, - enten vi er historikere, kunsthistorikere eller arkeologer.

Det skriftlige materiale har tradisjonelt vært hovedkilden til vår viten om fortiden, men med sine tilfeldigheter og huller er de en meget ufullkommen inn-

fallsvinkel. Jo lengre tilbake i tid vi går blir dette materialet stadig mer mangelfullt. Men, byggverket står der og lar seg ikke bortforklare.

Når vi har foran oss denne teglstenskirken som et dokument fra fortiden, har arkeologen med sin arbeidsmetode et spesielt ansvar for å få bygget til å tale. Ved gravninger i grunnen og bygningsarkeologiske undersøkelser, skall arkeologen kunne rekonstruere hvordan bygget ble reist og hvilke endringer som etterhvert ble påkrevet. Arkeologen beskriver m.a.o. det "som ble bygget" - nemlig objektet. Kort sagt - arkeologens fremste oppgave er å gi innhold til ordene "bygget og brukte" i den tenkte innskrift. Ut i fra dette må han kunne gi innhold til predikatet. Skal vi si noe nærmere om dette predikatet må også andre fagområder trekkes inn.

De nye og stadig bedre naturvitenskapelige dateringsmetodene er selvsagt til u-vurderlig hjelp, men arkeologene må nå som tidligere også samarbeide med de andre humanistiske fagene. Her trenges både historikeren med sine spørsmål om samspillet mellom menneskelige handlinger og kunsthistorikeren med sine formanalyser - og mange fler. I fellesskap

kan disse uttale seg om bruken av bygget.

Selv om byggverket "denne kirken" ligger der tilgjengelig for alle, må kilden analyseres og tolkes. Som nevnt, har arkeologene et spesielt ansvar når det gjelder bygningshistorien. Men i en slik presentasjon må andre fagområdet inn i bildet og det er da vi gjerne ønsket at vi behersket flere av disse bedre. Innsikt i andre fag har vi vel, men vi må ha respekt for disse fag med deres metodikk og tradisjoner. Vi må erkjenne at vi ikke behersker det annet fag med alle dets nyanser. Vi må samtidig vise vilje til å lytte og sette oss inn i deres problemstillinger. Som arkeologer venter vi oss det samme fra de andre når det gjelder vårt fag. Man må komme bort fra at andre fag er støttefag til den egne forskning. Vi er likestilte som anvender dels forskjellige kilder, dels deler av samme kilder.

Likevel - vi må ikke være redde for å gå inn på hverandres enemerker. Her kan R. Holmbergs forskningsinnsats med den omstridte avhandlingen om "Den skånska Öresundskustens medeltid" fra 1977, være et forbilde. Sundner viser flere ganger til dette arbeid som sikkert vil vinne bredere anerkjennelse med tiden. Med utgangspunkt i det kjente kilde-materiale og forskningens status formulerte han ofte dristige hypoteser. Men felles for dem alle var at de kunne etterprøves ved fornyede arkeologiske undersøkelser. Nettopp denne formen for utfordring som bl.a. han sto for, kan utløse de

livligste og kanskje mest fruktbare diskusjonene fagene imellom. Slik kan vi hjelpe hverandre å nå det felles mål som i videste forstand er å kaste lys over fortidens samfunn.

Det er vel tvilsomt om noen finner ut av hvem han eller de var som "bygget og brukte denne kirken". Hadde det vært mulig, ville det også vært lettere å forklare hvorfor byggverket er blitt slik det nå står. Lettere ville det også være å forstå samspillet mellom det kirkebygget sto for og det samfunn det var et ledd i. Det å finne frem til den ukjente X i historien er en felles utfordring for oss alle, men kanskje den vanskeligste å møte. Om vi noensinne vil klare det, men likevel her er nysjerrigheten drivkraften og kan inspirere til et aktivt samarbeide over faggrensene. Materiale og problemstillinger må presenteres slik at det er lett å ta opp tråden ut fra en annen erfaringsbakgrunn enn ens egen. Spesielt er det viktig å bruke et språk i konklusjonene som forstås og som gjør det mulig å skjønne hvilken betydning resultatene kan ha generelt for forskningen på dette aktuelle område. Slik kan vi komme nærmere fortidens mennesker og deres samfunn.

Denne avhandlingen handler om sognekirken i Maglarp like ved Trelleborg, lengst sydvest i Skåne. Den hvitkalkede teglkirken som står der idag skal være bygget noe for år 1200 og har ikke blitt utsatt for de helt store forandringene i

senere tid. Krysshvelvene er trolig fra siste del av 1300-talet. På plassen for teglkirken formodes det å ha ligget en eldre trekirke med tilhørende graver påvist ved utgravningene inne i kirken.

I 1970-71 ble det nødvendig å restaurere kirken og Barbro Sundnér fikk ansvaret for de bygningsarkeologiske undersøkelsene som ble nødvendige. Både utgravninger og murverksundersøkelser ble utført innenfor knappe rammer for tid og økonomi, - noe som stilte store krav til dokumentasjonsform og -nivå. Behovet for en målrettet undersøkelse har vokst frem med oppgaven, men tiden ga ikke anledning til slik fordykning. Heldigvis ble ikke oppgaven sluppet med den avleverte rapporten som ellers er vanlig, men har dannet grunnlaget for denne avhandlingen som bl.a. med tilbakeblikk viser hvordan gravningen kunn vært lagt opp.

De forventningene jeg som arkeolog hadde, da jeg satte meg inn i Barbro Sundnérs avhandling, må jeg si at jeg i store trekk har fått innfridd. Hun presenterer en oversiktlig, bygningsarkeologisk analyse av kirken i Maglarp, og hun har et overbevisende godt metodisk grep på fremstillingen. Trinn for trinn ledes vi frem til de avsluttende konklusjonene om byggearbeidene. Hun følger oss så langt at vi såvidt får kontakt med menneskene som sto for selve byggingen. Vi ser formelig hendene på murerne der de på forskjellige måter murer etappe for etappe med tegl av ymse størrelser.

Hvem som engasjerte dem og hvorfor antydes også, men jeg tror nok at mange savner at resultatene ikke i større grad blir satt i sammenheng med samtidens kirkebyggeri og kirkelige organisasjon som Maglarpkirken var et ledd i.

Denne begrensning er vel også Barbro Sundnér oppmerksom på. I forordet understreker hun at utgangspunktet for avhandlingen var problemet med dokumentasjonsnivået ved murverkundersøkelser generelt. Spesielt ved restaureringsoppgaver er det sjelden mulig å formulere noen omfattende problemstillinger. Det blir derfor lett en mekanisk og lite reflektert dokumentasjon.

Med denne avhandling har hun vist hvordan en kan få svar på noen spørsmål av mer almen karakter dersom man dokumenterer og analyserer tegelkirker slik det presenteres i avhandlingen.

Det legges m.a.o. stor vekt på dokumentasjonsnivået. For vi går over på den systematiske gjennomgangen av avhandlingen kapittel for kapittel, skal presentasjonen av kilder, litteratur og plansjer bakerst i boken (s. 130-) kommenteres nærmere.

Med henvisning till avhandlingens tittel etterlyses hvor materialet fra utgravningen og den bygningsarkeologiske undersøkelsen i 1970-71 har tatt veien. At det er ugjørlig å få inn selve hovedkilden "teglstenskirken i Maglarp" er forståelig, men dokumentasjonsmaterialet burde det

vaert henvist til. Denne "synd" er altfor vanlig blant arkeologer.

En generell kommentar til notehenvisingen: Det blir av og til henvist til: Opplysning fra ....." . Et slik opplysning er ogsa en kilde, uttrykt. Enten direkte i noten eller ut fra "Källor og litteratur", ~~bør~~ det fremgå hva vedkommende står for og hvordan en skal gå frem for å etterprøve en opplysning. F.eks. er det nyttig om det står hvor vedkommende arbeider.

Plansjedelen er alltid av stor betydning i arbeider av denne typen. Her er den meget omhyggelig utført og av den grunn kan det virke uberetiget å komme med ytterligere ønsker.

Etter mitt skjønn er det altfor vanlig at det ikke etterstrebtes en mer enhetlig bruk av skalaer på tegningene i denne type bygningsbeskrivende arbeider. Oftest er det bare arkitekter som viser en gjennomført konsekvens når de arbeider med denne type oppgaver. Selv om det er angitt en målestokk på hver tegning er det vanskelig å få en oppfatning av forholdet mellom forskjellige bygningspartier dersom de ikke er fremstilt i samme skala. Det å sammenligne med andre arbeider blir om enn vanskeligere.

I avhandlingene er plantegningene i skala M=1:100 mens veggoppmålingene er i en større, men samme skala. Nå må det sies at dersom det er vanskelig å oppnå nogenlunde målfasthet ved bokproduksjonen,

kan det være betenkelig å angi en bestemt skala. En får da som her, satse på å legge inn en målestokklengde eller et koordinatsystem.

Ellers vil jeg understreke betydningen av at en plansje er teksten slik at en forstår hva det dreier seg om uten å måtte gå veien om den løpende teksten. I tillegg til overskriften bør det være en kort beskrivelse av hva som fremstilles samt en tegnforklaring. Se ellers kommentarer under kap. 3. Grävningundersökningen.

Ser vi nærmere på de enkelte plansjene bakerst i avhandlingen ser vi at plansjedelen består av tre plantegninger og femton veggoppmålinger. Plansje I og II viser utgravningsresultatene med funnene fra henholdsvis før og etter tilkomsten av teglkirken. Hva skravur, tall og romertall står for kan man stort sett finne ut av teksten foran i boken, men enkelte skravursymboler forblir ukjente. "Beteckningsschema" for plansjene inneholder bare symboler for murverksbeskrivelsen og må fremst være ment for plansjene III og VIII. Det er noe utilfredsstillende med så mange opplysninger på en plantegning uten at nøkkelen til forståelsen også er gjengitt i tilknytning til selve planen. Presentasjonen av utgravningsresultatene ville ha vunnet på det.

Når det gjelder plansjene IV til XVIII er den innlagte metermålestokk av varierende trykningsmessig kvalitet. Meterkoordinatene er gjengitt som serier av kryss

under den enkelte oppmålte vegg og oppveier etter mitt skjønn problemet med den korte og noe utydelige meterstokk. Selv hadde jeg ønsket at de koordinatbetegnelser som er brukt på planene, se plansje III, også var blitt brukt på veggoppmålingene. Likeså hadde jeg ønsket meterkoordinater i vertikalplanet, men med skiftnummeringen på disse tegningene ville det kanskje blitt vrient. Disse ønskene jeg kommer med her springer ut fra behovet til å sammenholde de forskjellige tegningene av murflatene i kirken. Dette bør være så enkelt som mulig da det ellers er mer enn nok av detaljer å holde orden på.

Avhandlingens kapittelinnledning er brukt i den følgende diskusjon.

1. INNLEDNING (s. 7 - 15)

Presentasjonen av målsetningen innledes med å fastslå kirkens sentrale plass i middelaldersamfunnet. De mange stående kirkebygg fra denne tid og de skriftlige kildene understreker dette forhold. Studiet av selve kirkebygget bør derfor kunne gi vesentlige bidrag til forståelsen av det samfunn det var et ledd i. Selv om Sundnér tar sine reservasjoner, skrur forventningene til hva analysen av kirkebygget kan gi, vel høyt. Dette gjelder spesielt når det antydes hvordan en kan få innsikt i middelaldersamfunnet ut fra et studium av kirkebygget. Siktes det her bare til Maglarp sogn, eller er det mer generelle forhold ? I så fall - i hvilke områder ? Hovedmålsetningen kan kort

beskrives: Maglarp kirke viser variasjoner når det gjelder funksjon, arkitektoniske detaljer, muringsteknikk og teglproduksjon. Gjennom nærmere analyser av disse variasjoner og hvordan de igjen står i forhold til hverandre bør man få en antydning om hva de var betinget av, og dermed hvordan arbeidet med å reise kirken var organisert. Hovedmålsetningen blir stort sett godt fulgt opp, men avhandlingen hadde ikke tapt på om hele avsnittet om målsettingen hadde vært knappere og mer presis i forhold til hovedkonklusjonene i analysen.

Dette er ikke en alvorlig innvending, og jeg vil heller få peke på en generell uttalelse som Sundnér kommer med "Kyrkobyggnaderna utsätts ständigt för restaureringar vilket innebär att de som källmaterial är hotade". Vi står i fare for å miste dette viktige historiske dokument dersom det ikke gis forsvarlig tid og midler til vitenskapelige undersøkelser, dokumentasjon og presentasjon av slike problemstillinger som en bygningsanalyse kan gi antydninger om. Denne fare som kirkebygningene står overfor må tas til etterretning og mot denne bakgrunn blir Sundnérs hovedmålsetning og analyse spesielt verdifull.

I forskningsoversikten får vi en grei innføring i dansk og svensk forskning omkring de middelalderske kirkebygg, men det savnes at ikke også norske og finske arbeider omtales noe. Et savn er det også at den fine redegjørelsen om teglforskningen

avsluttes med Källströms arbeid fra 1927 og Neumanns fra 1959. Det har skjedd mer på "nordisk botten" og en hadde ventet at f.eks. Iwar Anderssons forbandsstudier i Vadstena kloster 1972 og Sven Rosborns murverksanalyser i Kompani- huset i Malmø 1973 var blitt omtalt. Rosborns måling av tegl i større murpartier gir interessante frekvensfordelinger og sammen med hans diskusjon av forbands- teknikk og studie i variasjoner av fugingen er hans arbeid meget sammenlignbart med den senere muranalysene i Maglarp.

2. MAGLARP SOCKEN OCH BY: HISTORISK OCH KULTURGEOGRAFISK BAKGRUNN. (s. 16 - 19)

Denne historiske presentasjonen om Maglarp sogn gir en verdifull bakgrunnskunn- skap, men i og med at den her nødvendig- vis er kort, reiser den mange spørsmål. Dette er selvsagt noe av hensikten, men for den som ikke er kjent hadde det vært ønskelig med et kart som viste de om- kringliggende landsbyene når disse trekkes inn i diskusjonen om byen Maglarps usen- trale plassering i forhold til dyrknings- marken. Vi aner interessante problem- stillinger i beliggenhet og datering av den gamle landsbybebyggelse og dens forhold til jorder, almenning og fremfor alt kirke- bygget. At nesten alle gårdene eies av kirken i slutten av middelalderen reiser spørsmål om hvor langt tilbake dette for- hold skriver seg og hvilke kirkelige in- stitusjoner gårdene tilhørte. På en måte hadde det vært interessant om disse spørsmål hadde vært videre utviklet, men

siden de ikke trekkes inn senere i avhand- lingen, må de stå som en utfordring for dem som vil fortsette å forske Maglarps historie.

3. GRAVNINGSUUNDERSØKNINGEN. (s. 20 - 30)

Når en skal vurdere resultatet av grav- ningsundersøkelsen, er det viktig å merke seg at det var liten tid til disposisjon den gang for ca. 12 år siden da gravningen ble gjennomført. Presentasjonen bærer preg av at det er en eldre undersøkelse som nær sagt, som vanlig - har hatt alt for knappe rammer. En kan derfor nå etterpå stille mange kritiske spørsmål både til undersøkelse og presentasjon, men likevel - ser en på hovedtrekkene og de mer sentrale spørsmål, finner en dekning for dem i materialet. Jeg vil derfor ikke her gå inn i en detaljert kritisk gjennomgang, men bare peke på noen få forhold jeg har festet meg ved.

Som tidligere nevnt hadde det vært ønskelig med en langt bedre teksting av plansjene og selv ved å lese teksten er det ikke alle forhold en får svar på. Det meste kan man nok gjette seg til, men det burde være unødvendig i en bok med et såvidt omfattende dokumentasjonsma- teriale å holde orden på. En kan lett gå surr i om f.eks. romertallet viser til sjakt- nummerering eller gravnummerering eller om tallet viser til lag eller stolpehull. Dette er uoversiktlig, men ville vært lettere med bedre teksting på plansjen. En fordel ville det også vært om alle senere

utsjaktninger hadde vært merket på en plan.

I forbindelse med diskusjoner om kirkens grunnmur og fundamenter må spørsmålet reises om undersøkelser har vært omfattende nok til å si om kirkens grunnmur var lagt ut i sin helhet med en gang, eller gradvis knyttet til bygningsetapper som det hevdes her. Et jordlag over fundamentene ved syd-portalen viste at dette parti har ligget åpent en tid før dagmuren ble påbegynt - kunne ikke dette gjelde større partier? Dette problem knytter seg til spørsmålet om en eldre trekirke og dens plassering og funksjonstid i forhold til den nye tegelkirken.

Olaf Olsens arbeid om "Rumsindretningen i romanske landsbykirker" trekkes inn (s. 24). Her har det sneket seg inn en misforståelse, Sundnér hevder at sidealteret ikke har noe forbindelse med murverket men ble murt først når gulvet var lagt. Olsen sier derimot at slike altere er uten bygningsmessig forbindelse med murverket men er "nesten alltid oppført inden gulvet blev lagt, -".

I alt 16 graver ble påvist hvorav seks fra før tegelkirken og disse lå alle i teglkirkens kor. På Tabell 1, s. 25, gir en oversikt over gravene og her angis bl.a. gravenes dyp, men om det er i forhold til et samtidig eller det nåtidige gulvnivå sies det intet om. Bare to av gravene er undersøkt nærmere og det er de to under tårnet. Begge var menn over 60 år hvorav den ene lå i en teglkiste under kalkstenslokk og

den andre var bare nedgravet uten kiste. Denne teglstenskisten og lokaliseringen til tårnet, gir grunnlag for å anta en patronatsgrav. Dette spørsmål utvikles i sammenfatningen. Selv om teorien virker overbevisende, hadde det vært ønskelig om dette emne hadde fått en bredere plass.

I sammenfatningen (s. 28) pekes det på at keramikfunnene i dyrkningslaget under kirken er fra bronsealder, men ingen funn kan knyttes til en bosetting eller en eldre kirke på stedet. Et lergulv som stedvis er bevart og noe brannskadet, kan forbindes med en eldre trekirke. Noen av stolpehullene kunne forbindes med denne eldre kirken, men de gir ikke noen konstruktiv mening. Med disse spredte indikasjoner på en eldre trekirke savnes en bredere diskusjon om muligheten til lokalisering av denne 10-1100 talls kirke. Det fastslås bare at den bør ha ligget vest for de samtidige gravene, d.v.s. i teglkirkens langhus.

Nå hevder Sundnér at varierende avstand mellom fundamentets kant og dagmuren kan tolkes som et kriterium på forskjellige bygningsetapper. Denne variasjon ga henne tre fundamenttyper. Koret, som en, nordre langhus- og tårnmur som den andre og søndre langhus- og tårnmur som den tredje. Men som før nevnt er dette diskutabelt. Fundamentene kan være lagt ut under ett og den varierende bredde på fundamentkanten kan like gjerne skyldes en senere tilpasning av dagmurene. Dette

innebaerer at det med det tilgjengelige materialet ikke er mulig å si noe med sikkerhet om forholdet mellom lokalisering, bruk og riving av en eldre trekirke i forhold til byggingen av en ny teglstenskirke. En kunne ha ønsket bedre vilkår for arkeologene ved utgravningen i 1970-71. Hva tid teglstenskirken sto ferdig, gir det arkeologiske materialet ingen helt entydig svar på, men her kommer teglgraven i tårnfooten inn i bildet (s. 29). Typologisk sett samt med en C14 datering av skjelettet, så indikerer graven en datering av teglkirken til noe for år 1200.

4. MURVERKSUNDERSØKNINGEN (s. 31 - 89)

Undersøkelsen er delt opp i fire delområder: Plan og oppbygging, bygnings-etapper, teglproduksjon og murings-teknikk. Disse fire delområder sammenstilles så for en tolkning av arbeidsorganisasjonen og dens forhold til bestilleren, d.v.s. den eller de personer som tok initiativ til byggingen av kirken.

Dokumentasjonsmetoden er godt redegjort for og er oversiktlig, men som for utgravningen er det også her beklagelig at den tidligere mangel på tid og midler nå vanskeliggjør detaljstudier. Det kan reises spørsmål som det dokumenterte materiale nå ikke gir mulighet til å besvare. Et problem som kan nevnes er forholdet mellom trekvartsten og helsten samt mellom kvartsten og kopp. Det er ikke mulig å avgjøre hva som er hva utfra de publiserte oppmålingene, og det svekker kontrollmuligheten.

De fire delområdene murverkundersøkelsen er delt opp i, presenteres på en forbilledlig måte, så jeg vil ikke gå nærmere inn på dette, men bare reise noen spørsmål:

Diskusjonen om kirkens planløsning og oppbygging viser at hele bygget må være planlagt under ett. Det kvadratbundne proposjonssystem som er så typisk for de eldre naturstenkirkene, har ligget til grunn. Samtlige bygningsdeler er vel proposjonert til hverandre og tar opp tradisjoner fra både natursten- og teglarkitekturen. Portalene inngår i det samme proposjonssystem, men p.g.a. forskjellig utforming formodes det at de er oppført på forskjellig tid. Kan ikke portalenes utforming skyldes forskjellig funksjon eller symbolverdi?

Det påvises fem bygningsetapper i kirkebygget på grunnlag av skjøter og fortagninger i murverket som viser at et murparti er bygget for et annet. Selv om denne inndeling i bygningsetapper virker overbevisende, bør en spørre seg om hvor lang tid det har gått mellom hver av etappene. Dette kan vanskelig besvares, men en bør vel være forsiktig med å forutsette at det dreier seg om vesentlige avbrekk i byggearbeidene på kirken?

Diskusjonen om teglproduksjonen (s. 53) innledes med å fastslå: Ved å måle teglene i forskjellige murpartier kan man påvise målvariasjoner som igjen kan si noe om ulike teglproduksjoner. Disse varia-

sjonene i produksjonene kan enten skyldes krympningsgraden, d.v.s. ulike leirer, eller at man har anvendt ulike teglformer ved tilvirkningen. Krympningen er også avhengig av temperaturen man oppnådde i ovnen ved de enkelte brenninger, og i denne forbindelse burde det vært nevnt at temperaturen kan variere forskjellige steder i ovnen, noe som igjen kan føre til forskjellig krympning innenfor samme produksjon.

Spesielle målstudier av teglen blev dessverre ikke gjort i 1970-71. Dette har ført til at analysene av forskjellige partier nå må bygge på nye mål av ca 20 tegl og mål på ca. 50 tegl fra oppmålingene. De tidligere tilgjengelige murflatene er nå overkalket. Dette antallet virker knapt, men synes å holde i den interessante fremstillingen som trinnvis bygges opp ved hjelp av tabeller og diagrammer. Analysen resulterer i at variasjonene i teglstørrelsene gir 8 teglgrupper, hver gruppe kan antas å innebære en brenning. Ved studier av den anvendte leiren i disse gruppene (s. 59) kan fire teglproduksjoner konstateres. D.v.s. fire ladninger bearbejdet leire anvendt i åtte omganger brenning. Disse teglproduksjoner kan knyttes til forskjellige bygningsetapper, og ser man her på hvor riflet tegl og formtegl er anvendt, kan videre tre "tradisjoner" i tegltilvirkningen skilles ut (s. 69).

Analysens logiske oppbygging vitner om et sikkert grep på dette materialet. Et annet

spørsmål en stiller seg er også hvor man fikk chamotte (brent leire) til magring i de første brenningene? Har det vært en eldre teglproduksjon i området? Et siste spørsmål i denne sammenheng er hvordan teglmengden er beregnet. Beregningsgrunnlaget er vanskelig å kontrollere, men aksepteres det, ser det ut til at hver brenning stort sett har gitt en 6-7000 tegl og hver av de fire produksjonene mellom 7.300 og 10.900 tegl (s. 61). På 13-1400 tallet ser vi ved store produksjonssentre at man har fått fra 10.000 - 40.000 sten i en brenning. Sett mot denne bakgrunn må det være lov å sette et lite spørsmålstegn ved påstanden om at brenningene har skjedd i en ovn ved kirken. Kan ikke stenen ha kommet fra et "produksjonssentrum" i nabolaget? På denne tiden ble det bygget noen teglkirker i denne sydvestligste del av Skåne, nær havet bl.a. i Trelleborg like ved Maglarp. Disse teglkirkene danner en isolert gruppe både i tid og rom, men da disse kirkene ikke omtales, blir selvsagt ikke forholdet om felles teglproduksjon - samme arbeidslag eller lignende, vurdert.

Murverksteknikken analyseres etter samme metode som teglproduksjonen. Med tabeller og diagrammer blir variasjonene i forbandsteknikken i de forskjellige murpartier presentert. Fugenes form og bomhullenes plassering trekkes så inn for resultatene sammenfattes. Det kan så antas at den anvendte muringsteknikk i forskjellige partier har sin bakgrunn i tre forskjellige "muringstradisjoner" utfra bruken av tegl som modulenhet.

Forbandsteknikken studeres dels ved forbandstypen, d.v.s. forholdet mellom en kopp og antall løpere i ett skift, og forbandsrytmen, d.v.s. mønsteret koppene danner i skiftene over hverandre. Hvilken teknikk som anvendes er ifølge Sundnér igjen avhengig av: den enkelte murers tradisjon, d.v.s. evne til å bruke tegl som modulenhet, det enkelte murpartis funksjon, d.v.s. f. eks. evne til å bære stor tyngde, o.l. og til slutt ønske om å spare tegl ved f. eks. å bruke flere løpere.

To refleksjoner i denne sammenheng: Det er som for nevnt vanskelig å lese utfra tegningene hva som er kopper eller hva som er tolket som kopper siden de ikke er spesielt markert. En grundig etterprøving i det foreliggende materiale er derfor ikke mulig. Fremstillingen hadde også vunnet på om betegnelsen på de forskjellige forbandsrytmene hadde vært vurdert i forhold til analoge betegnelser brukt ellers i litteraturen. Når en under redogjørelsen for Gumlösa finner betegnelsen "vilt forbandt" som ellers ikke er brukt i avhandlingen, blir en noe spørrende.

I forbindelse med valg av forbandteknikk (s.71) heter det "ju flere løp man anvender desto svagare forband får man." M.a.o. i tynne murer som ikke skal bære noen vesentlig vekt, kan en vente å finne mange løpere mellom hver kopp. Dette er f.eks. konstatert i absidemuren som bare er ca 60 cm tykk. Her kommer enda et teknisk problem inn som burde vært utdypet, for i en så smal skallmur vil koppene i de to

skallene nesten kunne berøre hverandre inne i murkjernen. Koppene stikker i teglstenens legnde, vel 26 cm, inn i muren, og med mange innstikkende kopper kan det bli vanskelig å få fylt skallmurens kjerne med murbruk, stein o.a. Det virker rimelig å formode at desto tynnere murer, desto færre kopper og flere løpere. M.a.o. en teknisk løsning uavhengig av "murertradisjonen".

Når forbandttype og forbandtrykte ble analysert i relasjon til bygningsetappene, kunne det utledes 10 forbandsgrupper. Disse forbandsgruppene kan videre inndeles i tre hovedgrupperinger som igjen kan antas å representere ulike "tradisjoner" i muringsteknikken. Denne analyse, som fører frem til at tre "tradisjoner" i muringsteknikken kan skilles ut, virker overbevisende. Mer problematisk blir det når det også formodes at hver av de 10 forbandgruppene representerer én murer. Utfra denne formodning trekkes konklusjonen at 12 murere har vært virksomme i de aktuelle partiene. Her er det ikke mulig å følge med (s.77). At det trengs to murere for å oppføre en skallmur - en samtidig på hver side av muren, er greit. Dette formodes da også for absiden som skal ha tilkommet først, men for de øvrige murpartier er det ikke så enkelt. Antallet 12 murere kan i og for seg virke trolig, men bevisføringen for dette holder etter mitt skjønn ikke.

I sammenfatningen av murverksundersøkelsen (s. 87) fastslås det at både tegl-

produksjonens og muringsteknikkens tre tradisjonstyper sammenfaller og kan sees i et kronologisk perspektiv utfra bygnings-etappene. (Tabell 18) De tre tradisjonstypene tolkes som tre arbeidslag. Det første laget har stått for all planlegging, men trolig utfra "bestillerens" ønske om utformingen. Arbeidet har trolig vært kontinuerlig tross avbrudd når nye arbeidslag overtok oppgaven. Dette tolkes som at bestilleren ikke har hatt mulighet til å organisere hele arbeidet under ett med samme lag. Teglslagere og murere har arbeidet sammen på laget unntatt det tredje og siste laget, hvor samordningen synes annerledes. Dette tolkes som om bestillerens rolle har blitt endret. En besnaerende teori og godt underbygget i den logiske oppbyggingen av delanalysene. Svakheter er det riktignok både når det gjelder dokumentasjonen og dens tilgjengelighet og ved en del problemområder som ikke er vurdert som en kunne ønske. Likevel - fremgangsmåten er grunnleggende og ved nye undersøkelser andre steder kan dette med fordel videreutvikles og underbygges bedre.

Før murverksundersøkelsen forlattes, vil jeg stille et spørsmål om dette med tidsaspektet. Hvor lang tid var lagene i arbeid? Det er ofte en tendens til å regne med at byggearbeider tok lang tid i middelalderen, men vi kjenner til fra senere tid at det kunne gå raskt å mure opp en mur. Dette sentrale spørsmål hadde det vært interessant å få belyst. Hvor mye rakk de f.eks. på en sommer? Skyldes avbrekk

rett og slett stillstand i arbeidene p.g.a. vinteren?

5. JÄMFÖRELSE MELLAN MAGLARPS OCH GUMLÖSA KYRKOR (s. 90-91)

Gumlösa kirke er trukket inn i avhandlingen for å sammenligne hvordan metoden for murverksundersøkelser kan brukes på et annet bygg og hvordan denne igjen kan legges til grunn for tolkninger av bygningsorganisasjonen. Sammenligningen viser at metoden med fordel kan anvendes og her kan den underbygges med et langt større materiale (1155 teglstener målt i Gumlösa mot 616 i Maglarp). Den konklusjon som kan trekkes virker også overbevisende. Kirkens enhetlige og godt proposjonerte arkitektur, en kontinuerlig byggevirksomhet, selv om teglslagere og murere ikke har inngått i samme lag, vitner om en gjennomført sentral styring av byggevirksomheten.

Et par forhold hadde det vært ønskelig å sett diskutert noe nærmere. Det ene er at i motsetning til Maglarp, er Gumlösa reist i fullstensmur, noe som innebærer helt andre krav til forbandtteknikken enn ved skallmurer. Det andre er hvordan man valgt ut murpartier for detaljstudier siden det ikke er noen bygningsetapper som kan veilede. Har man valgt ut murpartier som viser enhetlighet i teglformat og forbandsteknikk eller har man gått ut fra et strengt systematisk opplegg. Spørsmålet som reiser seg når det ikke sies noe om dette, er om det er i fare for "overlappinger". M.a.o. fare for overlapping

mellom forskjellige murpartier som igjen vil føre til feil i gruppeinndelingene? Det er fundamentalt viktig at det redegjøres for hvilke utvalgskriterier som ligger til grunn når en metode skal etterprøves.

6. KYRKANS BYGGNADSHISTORIA UNDER ROMANSK TID (s. 92 - 98)

Resultatene fra gravnings- og murverksundersøkelsene gir grunnlag til å beskrive kirkens bygningshistorie i romansk tid. Det kunsthistoriske begrepet "romansk" noe uheldig i denne sammenheng - en tidsangivelse hadde vært mer ønskelig. Presentasjonen er ellers en logisk konsekvens av de foregående analyser og er gitt en lett tilgjengelig form. Vi hører om den første kirken av tre på plassen, så om byggingen av teglkirken i flere "etapper". At det trolig opprinnelig ble planlagt en empor-etasje i tårnet virker overbevisende. Likeså at disse planer må ha blitt endret i løpet av byggearbeidene med de konsekvenser en kan trekke av dette om endringer i "bestillerens" roll og status. Trådene i byggets historie er her trukket sammen for det avsluttende og konkluderende kapittel.

7. SAMMANFATTANDE SLUTSATSER (s. 99 - 106)

I hovedtrekkene kan jeg slutte meg til de konklusjoner som legges frem i sammenfatningen. Likevel - endel nye momenter presenteres og tidligere mer forsiktige uttalelser blir her mer sikre, så noen kommentarer er på sin plass.

Den nære samordning av virksomheten til murere og teglslagere som kunne påvises, underbygger teorien om at teglproduksjonen har skjedd ved kirken. Her finnes leire, men ved har trolig vært et problem i dette skoglose område. Forslaget om at de har brukt torv til brenne i teglovnene virker lettvindt. Det er vanskelig å tro på dette da fyringsmateriale neppe har gitt tilstrekkelig varme. Nå er det vel ikke utenkelig at man har kjørt ved til ovnen ved kirken, men muligheten for teglproduksjon et annet sted i området burde vært vurdert. Som for nevnt kan det ha blitt reist andre teglkirker i nærheten på denne tiden. Nærheten til havet spiller også inn her.

Dette leder over til neste forhold som omtales - bruk av folk fra stedet til andre oppgaver enn de mer teknisk krevende. Det forutsettes overskudd i jordbruksproduksjonen for å kunne ta folk fra stedet ut av sitt arbeid på marken for å hjelpe til med kirkebygget. Et slikt overskudd var også nødvendig for å avlønne håndverkerne. At et overskudd måtte til for i det hele tatt å kunne bygge kirker er sikkert nok, men å koble dette til å frigjøre folk fra arbeid på marken virker mer spekulativt. Var behovet for ekstra arbeidsfolk så stort at det kunne gå ut over jordbruksproduksjonen? Nettopp valget av tegl som byggemateriale tolkes her som en økonomisk manifestasjon. Underforstått - hadde kirken vært bygget i sten, ville arbeidet blitt rimeligere. Denne teori er vanskelig å godta. Likevel - det ligger utvilsomt noe i dette. Om det ikke

er en spesielt økonomisk manifestasjon å bruke tegl som byggemateriale så vitner det om et gjennomorganisert samfunn som makter å organisere dette krevende arbeidet.

I avsnittet om bygningsorganisasjon og funksjonelle forandringer presenteres noen tolkningsforsøk. Disse kaster bl.a. lys over den sosiale og økonomiske rolle til den eller de personer som har tatt initiativ til kirkebygget. Det antydes at både trekirken og den første teglkirken med tårnfoten og muligens empor, kan knyttes til en mektig "patronus". Vi finner en "patronusgrav" i tårnfoten. Teglkirken bygges så om, emporen mures igjen og en klokkeetasje bygges på tårnet og koret adskilles fra skipet med en korsranke. Dette kan tolkes som at "bestillerens" sosiale og økonomiske rolle har endret seg. Vi har ikke lenger den ene mektige "patronus" som står for kirkebygget, men trolig er nå kirkevergeorganisasjonen opprettet. Presteskapet har større innflytelse, og ansvaret for kirkebygget kommer på nye hender. Det antydes at disse sosiale og økonomiske endringer også avspeiler seg i bebyggelsemønsteret til landsbyen omkring kirken. Nye eiere og flytting av gårdar f. eks.

Som Sundnér sier, er disse tolkningsforsøk både forenklete og hypotetiske, men hun oppnår sin hensikt å vise noen mulige interessante utgangspunkter for fortsatt forskning. Hva kan en problemrettet

kirkeundersøkelse fortelle om fortiden ?

Med sin undersøkelse viser Sundnér klart betydningen av kirkebygget som historisk kildemateriale. Hun utdyper dette i siste avsnitt ved å peke på at Maglarp-undersøkelsen har utviklet en bygningsarkeologisk metode, men også gitt grunnlag for tolkninger av historiske situasjoner i tilknytning til bygget. Dette siste er vist med overbevisende tydelighet nettopp på grunnlag av undersøkelsesmetoden som er anvendt. Dette er avhandlingens store fortjeneste som hverken min kritikk, spørsmålene eller Sundnérs reservasjoner rokker ved. At kritikken spesielt retter seg mot at kirkebygget behandles vel isolert uten det utblikk og sammenligningsmateriale en kunne ønske, understreker nettopp behovet for flere "Maglarp-undersøkelser". Behovet for å ha et forskningsprogram for middelalderkirkene trer klart frem. Som Sundnér peker på så vil det være vanskelig å kreve utvidete kostbare undersøkelser ved kirkerestaureringer dersom en ikke kan vise til et problemorientert forskningsprosjekt eller -program som gir retningslinjer og antyder hvilke spørsmål en kan belyse ved de mer omfattende undersøkelsene.

Kirkebygget er et viktig historisk kildemateriale som nettopp bygningsarkeologien gir oss nøkkelen til å forstå. Arkeologen har her en forpliktelse overfor andre fag til å få bygget til å tale. Sundnér har med Maglarp vist vei og andre - ikke

bare arkeologer - bør ta opp hansken slik at denne type undersøkelser kan utfores ved fremtidige kirkerestaureringer. Det skal ikke lenger være nødvendig å forsvare behovet for problemorienterte

undersøkelser når vår tid gjør inngrep i våre sentrale middelalderkilder - de gamle kirkene.

Øivind Lunde

SVAR TILL ØIVIND LUNDES OPPOSITIONSINLÅGG

Alla historiska, dvs. såväl fysiska som skriftliga lämningar, är historiska källmaterial. Vår uppgift som arkeologer är att tolka de fysiska lämningarna, i detta fall en tidigmedeltida tegelkyrka, för att nå kunskap om det medeltida samhället. Men att studera en enda kyrka för att ge förklaring till det medeltida samhället i sin helhet är förstås ogörligt. Detta gäller i och för sig alla historiska källmaterial som vart och ett för sig endast blir lösryckta delar. Även om det är starkt begränsade områden som vi kan beröra genom tolkningar av enskilda källmaterial, är sådana en väsentlig del för forskningen av äldre samhällen eftersom dessa delundersökningar är led i de större synteserna.

Att jag valt att behandla en enda kyrka, beror på att jag valt att göra en detaljgranskning av byggnaden utifrån en byggnadsarkeologisk undersökning. Detta i sin tur hör samman med mina erfarenheter av den antikvariska situationen i samband med kyrkorestaureringar då man, i regel

utan närmare förkunskaper om den enskilda byggnaden, måste välja nivån för dokumentationen, som dessutom sker under stark tidspress. Jag ville pröva hur man, utöver kunskap om kyrkans egen byggnadshistoria, kan nå fram till kunskaper, som mer eller mindre direkt kan relateras till det samhälle byggnaden är ett resultat av. Med utgångspunkt från detta och från materialets karaktär valde jag att försöka nå fram till kyrkans byggnadsorganisation, dvs. hur byggandet var organiserat och hur detta i sin tur kan ge antydning till kyrkoorganisatoriska förhållanden och förändringar. Detta i sin tur, menar jag, kan spegla även andra förändringar i det medeltida samhället, vilka däremot kan vara svåra att precisera utan tillgång till annat källmaterial. Den förhoppning jag har - och som väl är allmängiltig för alla som sysslar med forskning - är att de resultat jag nått fram till skall kunna prövas i kombination med annat källmaterial, eller åtminstone ge inspiration till att utifrån mera allmängiltiga fråge-

ställningar utveckla den byggnadsarkeologiska metoden.

Øivind Lunde säger sig sakna att de resultat som kommit fram inte sätts i samband med samtidens kyrkobyggeri och kyrkliga organisation. Såvitt jag förstår efterlyser han dels en mera allmänhistorisk bakgrund kring den skånska kyrkans organisation och dels en översikt över kyrkobyggnadet i Skåne. Eftersom min målsättning var att försöka sätta in kyrkobyggnaden i ett större sammanhang, var jag själv en gång inne på att försöka skissera en sådan bakgrund. Men efterhand som jag sökte mig fram till denna kunskap, fann jag att det fanns så mycket frågor och problem att detta krävde en egen större forskningsinsats. Att ge en översikt över kyrkan som organisation och allt det som detta innefattar, kräver dessutom en helt annan bakgrund än den jag har. Den litteratur som finns rörande detta, behandlar detta problem utifrån olika aspekter, vilket gör det särskilt svårt att dra ut de konsekvenser, som kunde vara relevanta för min undersökning. Eftersom de skånska medeltidskyrkorna inte är översiktligt behandlade sedan C.G. Brunius på 1850-talet, skulle en genomgång av dessa (ca 400 st) tillika av arkivaliskt material, vara ett allför omfattande projekt. Jag bedömde därför detta som en omöjlighet och fann det dessutom inte så viktigt med den utgångspunkt jag hade med min bok, nämligen att försöka utnyttja det arkeologiska materialet till tolkningar av en

situation, som jag egentligen aldrig trodde skulle vara möjlig att direkt knyta till historiska sammanhang. Jag blev därför ganska överraskad då Ebbe Nyborg kom med sin uppsats "Enkeltmaend og faelleskaber i organiseringen af det romanske sognekirkebyggeri" där jag fann tydliga samband, av vissa delar av hans tolkningar, med det resultat som behandlingen av byggnadsorganisationen i Maglarps kyrka visade. Nyborgs artikel visar dessutom vilka svårigheter tolkningar av det arkivaliska materialet innebär. Naturligtvis vore det önskvärt att man alltid hade möjlighet att gå närmare in på alla de delområden, som kan ge en större helhetssyn på det material man själv sysslar med. Men det är också viktigt att man får tillfälle att göra de detaljgranskningar som krävs med den metod och utifrån det källmaterial man har närmare kunskap om. Precis som Lunde säger: "Vi må erkjenne at vi ikke behersker det annet fag med alle dets nyanser. Vi må samtidig vise vilje til å lytte og sette oss inn i deres problemstillinger".

I fortsättningen kommer jag att följa Øivind Lundes uppläggnings och försöka diskutera de problem han påvisar.

Planschernerna

Det var naturligtvis fullt möjligt att få samma skala på planuppmätningarna och fasaduppmätningarna. Min målsättning var dock att fasaderna skulle vara så åskådliga som möjligt. Hade de varit i

skala 1:100, som planerna, skulle det ha blivit ganska svårt att urskilja tegelstenarna och andra detaljanvisningar, som jag ansåg värdefulla. Skulle jag ha tagit alla uppmätningarna i t.ex. skala 1:50 hade det inte varit möjligt att få med dem på A4-formatet, vilket hade fördyrat publiceringen och av den anledning inte var möjlig för mig. Mitt val blev därför att göra fasaderna så stora som möjligt inom ramen för A4 och att göra dem alla i samma skala trots att planerna var i skala 1:100. För min behandling av materialet var det viktigare att ritningarna blev tydliga och att alla fasadritningarna kunde sättas i förhållande till varandra än att de överensstämde med planerna.

Däremot kan jag inte annat än beklaga att texterna till planscherorna I-III fallit bort - det var faktiskt inte meningen! Likaså är det tråkigt att innehållsbeteckningarna till planerna som hör samman med grävningen inte kommit med. Detta liksom att grävningsredogörelsen har blivit något knapphändig hör samman med en stark nedskärning av detta kapitel - främst för att spara utrymme och pengar men också för att jag inte ansåg det så nödvändigt att ha med alla de detaljer, som inte hade någon egentlig relevans för frågeställningen.

1. Inledning

Det är möjligt att målsättningen kan synas vara väl högt ställd i förhållande till de konkreta resultat som kommit fram. Detta är dock medvetet eftersom bak-

grunden till att jag velat försöka analysera kyrkans bygnadsorganisation hör samman med min uppfattning att denna är ett resultat av det samhälle den har tillkommit i. I detta fall en medeltida landsby i Skåne. Men jag menar också att kyrkundersökningar överlag bör vara relaterade till ett försök att nå fram till kunskap om det medeltida samhället. Hade jag inte haft denna uppfattning hade jag försökt att välja något annat område. Byggnadsorganisationen i sig är ju inte intressant - det är vad den kan säga om samhällets uppbyggnad och organisation - om människornas villkor.

Då jag skrev forskningsöversikten var jag själv osäker om huruvida jag också skulle ta med den norska och finska forskningen. Det hade i och för sig varit intressant. Men jag ville i första hand relatera forskningsbakgrunden till den miljö jag själv behandlar, nämligen dels den danska eftersom det är det materialet jag använder och dels den svenska eftersom det är i den forskningsmiljö jag själv befinner mig i. Annars skulle man kanske snarare ha med en mera allmäneuropeisk forskningsöversikt. Jag kunde inte finna några skäl till att den nordiska forskningsbakgrunden i sin helhet skulle vara mera relevant.

När det gäller tegelforskningen kan det kanske synas märkligt att endast den äldre litteraturen är med. Visst har det gjorts en hel del under senare decennier rörande tegelforskning, främst med Iwar

Anderson i Sverige, Elna Møller, Birte Als Hansen och Morten Aaman Sørensen i Danmark. Men min avsikt i det här sammanhanget har varit att försöka relatera de försök till tolkningar av olika enskildheter, som jag egentligen inte funnit hos andra än just Källström och Neumann. I. Anderson har däremot liksom Sven Rosborn utvecklat dokumentationsmetoder för tegelarkitektur. Skulle den här typen av litteratur ha varit med vore det i så fall lämpligast att ha presenterat den i ett särskilt kapitel för att diskutera dokumentationsmetoder. Även Karin Anderssons och Agneta Rosenqvists "Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning" är värd att nämna i detta sammanhang. De danska forskarna har främst sysslats med tegelframställning. Det jag mest vill beklaga är att jag helt missat Sven Rosborn, eftersom den metod han använder i sin bok "Kompanihuset i Malmö" i stort sett är densamma som jag själv använt vid analysen av Maglarps. Detta är inte bristande kunskap om hans bok utan ett direkt misstag.

2. Maglarps socken och by, historisk och kulturgeografisk bakgrund.

Det material jag har utnyttjat vid min beskrivning av ägarförhållandena under medeltiden kommer snart att publiceras i en avhandling, som historikern Sten Skansjö i Lund skall lägga fram till hösten. Eftersom det är så nära förestående finner jag här inte anledning att närmare precisera detta material.

3. Grävningundersökningen

Att texter och beteckningsschema saknas kan jag inte annat än beklaga, som ovan.

Jag har uppenbarligen inte varit tillräckligt tydlig vid min beskrivning av grundmurarna. Jag vill inte hävda att grundmurarna lagts ut i olika etapper utan menar snarare att dessa lagts ut på en gång. Detta visar också proportionssystemet, t.ex. Det jag menar är att dagermurarna inte uppförts samtidigt och i anslutning till detta kan de ha lagts ut något olika i förhållande till grundmurarna. Påpekandet av ett jordlager ovanpå fundamenten vid sydportalen är avsett att ligga som bakgrund till tolkningen av att södra långhusmuren inte uppförts samtidigt med den första byggnadsetappen.

Det är alltid trist att man missuppfattar eller som här, angående hänvisningen till Olaf Olsen, slarvigt tolkar en text. Det innebär dock ingenting för den tolkning jag själv har givit av det antagna sidaltaret vid norra triumfbågsmuren. Det viktiga är att det inte bör ha legat i anslutning till det äldsta golvet utan varit sekundärt.

Angående gravarna anger djupet den nivå varifrån nedgrävningarna kunnat konstateras till dess botten. Eftersom det inte fanns några äldre golvnivåer bevarade, är det möjligt att nivån för nedgrävningarna legat högre upp än vad som kunde iakttagas.

Det var inte så lätt att få fram annat än att träkyrkan legat väster om de funna gravarna i koret, trots de enstaka stolphål

och lergolv som påträffades. Undersökningen visade inte golvets utsträckning i väster, eftersom hela detta område inte undersöktes. Jag kunde inte finna att det var nödvändigt med försök till ytterst hypotetiska rekonstruktioner av träkyrkans utbredning mer än vad som är synligt av lämningarna på plansch I (L = lera, ≡ = bränd lera, // = påförda lager i stolphål och nedgrävningar, A - D = nedgrävningar, 1, 2 osv = stolphål, I, II osv = gravar).

4. Murverksundersökningen

De delområden murverksundersökningen behandlar utgår, bortsett från byggnads-etapperna, alla från att studera hur tegel-tekniken utnyttjats avseende de arkitektoniska särdrag som tegelmaterialet kan utnyttjas till i förhållande till naturstenen. Detta inbegriper såväl formdetaljer som teglets modulegenskap. Det är mot denna bakgrund man får se hur analysen har utförts. Det första avsnittet som behandlar kyrkans plan- och uppbyggnad utgår, dels från att studera kyrkans helhetsuppbyggnad med plan och proportionssystem och dels från att ta upp olika detaljer för att se hur tegelstenen använts, dvs. för att se i hur hög grad man verkligen utnyttjat detta för tiden nya materialet i olika formdetaljer. Där ingår också beskrivning för portalerna, som liksom fönstren har behandlats för att se huruvida det finns skillnader, t.ex. mellan olika typer eller olika storlekar, som kan hänföras till skillnader i tegelmaterialet

eller om man utgått från speciella fotmått. Det är detta som varit min huvudsakliga målsättning. Men det finns variationer, som alla visar sig tydligast i skillnader mellan den norra och södra långhusmuren. En av skillnaderna är t.ex. de båda portalernas utformning. Jag har inte i detta sammanhang påstått att det av detta skäl skulle föreligga några tidsskillnader mellan de båda portalerna. I min slutliga tolkning av dessa skillnader har jag i stället framfört att det rör sig om variationer som kan förknippas med ett utbyte av hantverkare.

Redan när jag påbörjade arbetet med Maglarp var jag tveksam till om jag skulle använda ordet "byggnadsetapp" eftersom det kan uppfattas att i första hand avse en tidsskillnad. Jag försökte använda ordet "fas" men fann detta ännu mera olämpligt. Min avsikt var dels att få en begränsning på sammanhängande murverk och den inbördes kronologin mellan dessa och dels att utröna orsakerna till de skarvar och förtagningar som avgränsar "etapperna". Jag försökte i inledningen till kapitlet om byggnadsetapper klargöra vad jag avsåg med detta begrepp "antingen som ett tillfälligt avbrott i murningen eller som en senare förändring". Ett tillfälligt avbrott kan t.ex. omfatta endast en dag eller flera år - detta är omöjligt att avgöra. Vid den fortsatta analysen av byggnadsmaterial och murningsteknik har jag antagit att vissa byggnadsetapper har orsakats av ett utbyte av hantverkare. I

dessa fall kan man antaga att tidskillnaden bör ha omfattat minst ett år med hänsyn till tegelproduktionens organisation, se nedan.

När jag har behandlat tegelproduktionen har jag utgått på samma sätt som i hela analysen från att se i vad mån man utnyttjat teglets modulegenskap. Analysen av tegelproduktionen omfattar dels mätningar av tegelstorleken för att se variationerna består och hur de eventuellt kan relateras till byggnadsetapperna och dels behandlingen av formstenarna, främst för att se huruvida de kan tänkas vara tillverkade i samband med den övriga produktionen. Resultatet visade att tegelproduktionerna kunde relateras till de olika etapperna och att formstenarna tillverkats samtidigt med den övriga produktionen. Genom analysen av lermaterialet i de olika produktionerna fann jag att detta till viss del motsade de resultat som kom fram i storleksvariationerna. Större variationer kunde t.ex. antagas vara ett resultat av ett sämre lermaterial. Men i stället visade det sig att de första produktionerna där storleksvariationerna är störst utgörs av ett mycket välbearbetat material som t.o.m. innehåller magring med chamotte, dvs. bränd lera. Enligt uppgift av docent Birgitta Hulthén, som utfört leranalysen, är chamotten för ändamålet speciellt tillverkad bränd lera, dvs. inte återanvänd tegelflis. Utifrån bl.a. detta har jag antagit att det för vissa tegelslagare inte har varit av någon större vikt

att eftersträva en bestämd tegelstorlek, trots god kunskap om tegelbränningstekniken. Man har alltså inte utnyttjat tegelstenens modulegenskap, tradition 1, till skillnad från andra, tradition 2. Den tredje traditionen innefattar däremot en blandning av de båda övriga traditionerna. Detta relateras även till formteglens karaktär, dvs. i hur hög grad man utnyttjat tegelstenens speciella egenskap.

Den fråga Lunde ställer, angående en eventuell central tegelproduktion i området, är intressant. Förutom Maglarp finns i samma område ytterligare två romanska tegelkyrkor, Gislöv och Simlinge. Jag var själv inne på samma fråga i början av mitt arbete då jag avsåg att undersöka samtliga romanska tegelkyrkor i Skåne. Eftersom båda dessa kyrkor är putsade kommer man på samma sätt som i Maglarp endast åt murverket från de murpartier, som är synliga ovan valven. Dessutom var det endast möjligt att använda tegelstorleken och inga andra detaljer vid undersökning av dessa kyrkor. Av dessa skäl gick jag aldrig närmare in på undersökningar av dessa båda kyrkor. De mätningar av tegelstorleken jag vid detta tillfälle företog omfattade endast 40 tegel i Gislöv och 60 tegel i Simlinge. Utifrån detta kunde jag i Gislöv iakttaga en tydlig skillnad mellan tegelstorleken i koret och långhuset där korets tegelstorlek ligger nära den storlek som använts i etapp II i Maglarp, medan den andra tegelstorleken inte tycks ha haft någon direkt motsvarighet i Maglarp. I

Simlinge gjordes endast mätningar av långhusväggarna. Storleken som sådan visade en viss likhet med vissa storlekar i Maglarp, men verkade mera enhetlig. Det finns således underlag för antagandet att vissa tegel kan ha utgått från samma tegelproduktion för alla dessa kyrkor. Den totala undersökningen i Maglarp med sammankoppling av de två hantverksgrupperna, tegelslagare och murare, visar i de första etapperna ett så nära samarbete att det knappast är möjligt att man haft en central produktion. Däremot är det fullt möjligt att det varit samma hantverkare som varit verksamma i de tre kyrkorna.

Att jag i redogörelsen av Gumlösa kyrka använder beteckningen "vilt förband" är en lapsus, eftersom min avsikt har varit att inte använda denna term med hänsyn till den behandling jag gör av förbandstekniken.

Det är möjligt att Lunde har rätt att det borde ha varit lättare att använda flera löp i följd i en så smal mur som absidens, som är ca 65 cm tjock. Eftersom denna mur är en svängd mur såg jag det själv tvärtom: att det borde ha varit lättare att använda fler kopp. Kormurarna, som är mellan 76 och 81 cm tjocka, har samma antal löp i följd som absidmurarna, (se fig. 43). Långhusets murar, vars tjocklek överensstämmer närmare korsets murar, mellan 64 och 87 cm, har däremot oftare endast två löp i följd. Man kan således inte när det gäller Maglarp se något

egentligt samband mellan smala murar och användandet av flera löp i följd.

Vad jag velat visa med diskussionen om antalet murare är att varje förbandsgrupp är ett resultat av den enskilde murarens tradition. Det föll sig naturligt att som fortsättning se var dessa murare varit verksamma. På grund av att det bör kunna förutsättas att det varit minst två murare, som uppfört en och samma mur, kunde trots att det i ett fall var samma förbandsgrupp på båda mursidorna antagas att det varit två olika murare med samma tradition eller murningsteknik. Detta var endast synligt i absiden, där förbandet inte på något sätt var utvecklat till en strävan efter modulsystemet. Det som jag fann intressant var just att de olika grupperna, fränsett grupp A i absiden, inte representeras i en och samma mur både in - och utvändigt eller på samma nivå samtidigt. Detta skulle styrka antagandet att varje förbandsgrupp representeras av minst en murare och därmed att förbandsgrupperna är ett resultat av de olika murarnas tradition och murningsteknik. Huruvida det varit 12 murare eller fler som varit engagerade vid byggandet kan i sig diskuteras, men kan vara svårt att närmare bestämma.

Hur lång tid det tagit för att bygga Maglarp tegelkyrka är förstas helt omöjligt att avgöra. Det enda som man kan säga är att ett utbyte av tegelslagare bör ha inneburit ett avbrott i tegelproduktionen.

Eftersom man kan antaga att en tegelproduktion bör ha tagit ett halvår med början på hösten och bränning på våren och därefter själva murandet på sommaren. Tillsammans bör detta ha inneburit en tidsintervall på minst ett år. Men jag kan inte säga hur lång tid t.ex. koret och absiden stod färdiga innan man fortsatte med långhuset och tornet - eller ens hur lång tid som förflutit innan man murade igen emporvåningen och förhöjde tornet. Så en sammanställning av tidsaspekten är inte möjlig. Det behöver inte ha tagit mer än några få år, men kan likaväl ha tagit längre tid. Denna tid behöver dock inte ha varit orsakad av att själva arbetet krävt så lång tid utan snarare berott på förutsättningarna för byggandet.

5. Jämförelse mellan Maglarps och Gumlösa kyrkor.

Lunde undrar vilka urvalskriterier som ligger till grund för dels valet av de tegelstenar, som mättes och dels de skift som användes för redogörelsen av förbandstekniken. På fig. 2 i appendix om Gumlösa är de skift, som anger var tegelmätningarna företogs, markerade med lodrät skraffering. Det kan synas att fördelningen är ojämn. I princip avsågs att minst 25 tegel mellan vart 10:e skift skulle mätas. I vissa fall kunde detta inte genomföras bl.a. på grund av att ställningar saknades. När vi fick fram de olika måttvariationerna gjordes ytterligare mätningar för att undersöka exakt vid

vilket skift förändringarna av tegelstorleken inträdde. Invändigt gjordes också kontrollmätningar, som i de nedre delarna av kyrkan visade sig överensstämma med de yttre murarna. Här kunde dock inte några mätningar utföras högre upp på murarna eftersom det inte fanns några ställningar. Invändigt kunde dock tornet undersökas på vissa ställen. Det kanske kan synas väl djärvt att antaga att förändringarna av tegelstorleken i det yttre murverket också omfattar det inre trots att detta inte är undersökt i sin helhet. I samband med arbetet i Gumlösa sades det att man eventuellt kommer att göra en restaurering även av kyrkans inre murverk, då vi hoppas kunna göra ytterligare mätningar av dessa partier. Även om förändringarna av tegelstorleken inte helt skulle överensstämma med de yttre fasaderna, visar detta hur de olika tegelproduktionerna i princip har utnyttjats, vilket är det väsentliga för sammanhanget.

När det gäller förbandstekniken finns i tabell 1 en redogörelse för exakt vilka skift och på vilka murpartier undersökningen omfattar. Valet av de partier som undersöktes, utgick från att de skulle täcka varje tidigare konstaterad tegelproduktion. I övrigt följer urvalsprincipen det som gäller för Maglarp, vilket också angivits.

Att det skulle vara andra förutsättningar gällande förbandstekniken i ett fullmursverk än i ett murverk bestående av skalmurar är tänkbart. Men i så fall skulle

dessa förutsättningar innebära att det vore rimligare att man valde ett mer enhetligt förband i en fullmur än i en skalmur. Visserligen är förbandstypen i Gumlösa mera regelbunden än i Maglarps generellt sett, men det finns ändå variationer, dvs t.ex. flera löp i följd, vilket måste ha inneburit vissa svårigheter vid murningen. Man borde snarare ha väntat sig en fullkomlig regelbundenhet om man varit beroende av murverkskonstruktionen.

7. Sammanfattande slutsatser.

Som Lunde framhåller och som jag själv ovan påpekat är det förhållande att tegel- slagare och murare kan ses som en gemensam arbetsgrupp, en viktig bakgrund till att jag antagit att tegeltillverkningen har skett i anslutning till kyrkan. Jag har också framhållit att det kan ha varit problem med bränsle till ugnarna och föreslagit som alternativ att man använt torv i stället för ved. Såvitt jag vet har man inte kunnat påvisa något sådant samband med en tegelugn, men däremot finns uppgifter på att man vid bränning av kalk använt torv (Pehr Johansson, Kalkbrotten vid Ignaberga i: Göinge härads hembydsförbunds årsbok 1950). Enligt Birgitta Hulthén är det fullt möjligt rent tekniskt att använda torv vid tegelframställning. Hon har också påpekat att de färgvariationer man finner i de äldsta tegelproduktionerna i Maglarps kan just vara en indikation på den typ av bränsle (enligt muntligt meddelande).

Ja, jag kan hålla med Lunde att mina något lösa spekulationer om att man har frigjort folk från den övriga jordbruksproduktionen för att slå tegel och bygga kyrkan kan synas vara väl löst underbyggda. Ändå kan jag inte låta bli att framföra en sådan hypotes med hänsyn till att skillnaden mellan att tillverka tegel och att skaffa annat stenmaterial ligger i att tegelproduktionen krävt en kontinuitet i produktionen, en kontinuitet som dessutom huvudsakligen skedde på våren. Det bör ha krävts en hel del okvalificerad arbetskraft. Dessa spekulationer är ett led i vad jag har tänkt skulle kunna indikera en förändring av den agrara produktionen mot slutet av 1100-talet, vilket gjort byggandet av en tegelkyrka som Maglarps möjlig.

Detta innebär naturligtvis ingen generell förändring som kan sägas vara allmän- giltig för hela Skåne, men som möjligen kan antydvas vid framtida undersökningar av de medeltida landsbyarna.

Som avslutning vill jag framhållt det sätt jag arbetat på vid undersökningen av Maglarps gamla kyrka, skall ses som ett exempel på en metod att utnyttja det historiska källmaterialet, som en kyrko- byggnad utgör.

Barbro Sundnēr

Lund

DEBATT

OSTEOLOGISKA PROBLEM

De tre inlägg om osteologins roll i föregående META leder lätt till förnyade funderingar kring arkeologin och dess förhållande till de s k hjälpvetenskaperna. Ämnet behandlades visserligen på Metodkonferensen i Sigtuna, men kanske utifrån alltför allmänna synpunkter. De tre inläggen i META visar med all tydlighet på att osteologins roll och möjligheter måste diskuteras på en betydligt mer konkret nivå, närmast på ren fältnivå. Vad vi uppenbarligen behöver är en diskussion kring osteologins faktiska möjligheter att bidra till den kulturhistoriska tolkningen och vilka urvalskriterier och prioriteringar som ger maximal kunskap i olika fältsituationer.

Bristande medvetenhet om den kulturhistoriska osteologins möjligheter leder i dag många gånger till de mest märkliga urval och prioriteringar. Det finns bl a exempel på osteologisk bearbetning av material från påförda fyllnadslager, lagervars ursprungliga härkomst både i tid och rum är helt okända. Flera andra exempel kan framdras, vilka samtliga har det gemensamt att en medveten frågeställning helt saknats. Att resultaten från denna typ av bestämningar och bearbetningar inte tillför oss någon egentlig ny kunskap

är naturligtvis självklart, liksom att de heller inte kan stimulera uppdragsgivaren (arkeologen) till nya analyser vid kommande undersökningar. Den osteologiska bestämningen placeras följaktligen som ett appendix till undersökningsrapporten med sina till synes stumma och meningslösa uppräknings av mankhöjd, MIND m. m. Uppgifter som i sig aldrig behöver vara meningslösa, men som blir det om en medveten problemställning saknats vid urvalsprocessen och därmed vid bearbetningen. Den ej ställda frågan resulterar naturligtvis inte heller i något svar. Den osteologiska bestämningen (och kostnaden) framstår därmed många gånger som en onödig extra kostnad som skall läggas på en redan hög undersökningskostnad. Ett avfärdande av det berättigade med en osteologisk bearbetning leder lätt vidare till ett avfärdande av värdet och informationsmängden hos benmaterialet överhuvudtaget. Genom att inte tillvarata benen på grävningsplatsen, kan ytterligare tid och pengar sparas inom en redan ansträngd budget.

Ett ofta framfört argument för att inte tillvarata benmaterialet på större exploateringsundersökningar är att mängder med ben från äldre undersökningar sedan länge

ligger obearbetade i magasinerna. Frågan är dock om detta material tillvaratagits stratigrafiskt och om det kvalitativt sett är jämförbart med material som idag framkommer vid olika exploateringsundersökningar. Givetvis är det också en fråga om det magasinerade materialets representativitet avseende tid och rum. Möjligheten finns ju att det nu magasinerade materialet kanske borde bytas ut mot andra, ur kvalitativ och representativ synpunkt, bättre material. Det framstår alltså som mycket angeläget att vi får en genomgång av vad som redan nu finns magasinerat och vilka kvaliteter som dessa material rymmer innan en urvalsprocess låter sig göras. En urvalsprocess som utan tillräcklig bakgrundkunskap riskerar att för all framtid förstöra (kasta) nyckelinformation om olika företeelser och förhållanden inom det medeltida samhället. Strukturer och relationer som kanske endast låter sig avläsas i det osteologiska materialet.

Vid sidan om denna magasinsgenomgång (jmf Billberg i METÁ 4/82) är det också av största vikt att vi får en samlad bild av vad som redan gjorts i form av osteologiska bestämningar, bearbetningar och analyser. Vad vet vi idag och framförallt vad är det vi inte vet och vilka strategier skall vi i fortsättningen tillämpa för att tillägna oss ny kunskap? Både magasinsgenomgången liksom kunskapsöversikten borde givetvis genomföras på en nationell nivå, förslagsvis inom Medeltidsstadens yttre ram, och mynna ut i något slags

stadsosteologiskt register. Utifrån denna kunskapsplattform kunde sedan framtida problemställningar formuleras.

I väntan på detta får vi istället söka göra våra urval och prioriteringar efter bästa förmåga. Att göra det "rätta" urvalet är nu inte alldeles lätt då en medeltida miljö eller bosättning oftast är synnerligen komplex och många gånger uppvisar betydande funktionella förändringar över tiden. Några exempel ur min egen omedelbara närhet får här illustrera problemen kring det rätta urvalet eller den rätta prioriteringen.

I samband med undersökningarna av den vikingatida bopplatsen och den medeltida bytomten vid Lingnåre i nordöstra Uppland har såväl provgropssystem, som schakt- och större ytundersökningar genomförts. I några fall har dessutom provgropssystem och schaktundersökningar genomförts före mera omfattande ytundersökningar, varför resultaten från de olika metoderna kunnat jämföras och utvärderas. Sammanfattningsvis kan man säga att provgropssystem relativt väl fångade upp funktionella skillnader inom respektive lokal, vilka avspeglade sig i fyndmaterialet och påträffade konstruktioner, men att de däremot inte fångade upp variationerna inom det osteologiska materialet. Ett provschakt genom en vikingatida boplatssyta gav visserligen ett osteologiskt material ur vilket relationerna mellan nöt, får och svin lät sig räknas fram (en relation som också stämde vid en total ytundersökning av lokalen), men som

inte alls gav indikationer på småvilt, fågel eller fisk. Resurser, som vid den senare undersökningen, visade sig ha utgjort ett mycket betydande inslag i kosthålllet. Ett liknande fenomen kunde för övrigt iakttas på den medeltida bytomten, där nästan all fisk finns representerad från en mycket begränsad yta, ett kokhus om c. 4x5 m, medan dessa ben i det närmaste helt saknas utanför denna byggnad. Först en mycket omfattande provgröppundersökning torde här kunna ge en representativ bild av det osteologiska materialet och därmed av denna aspekt på resursutnyttjandet på platsen.

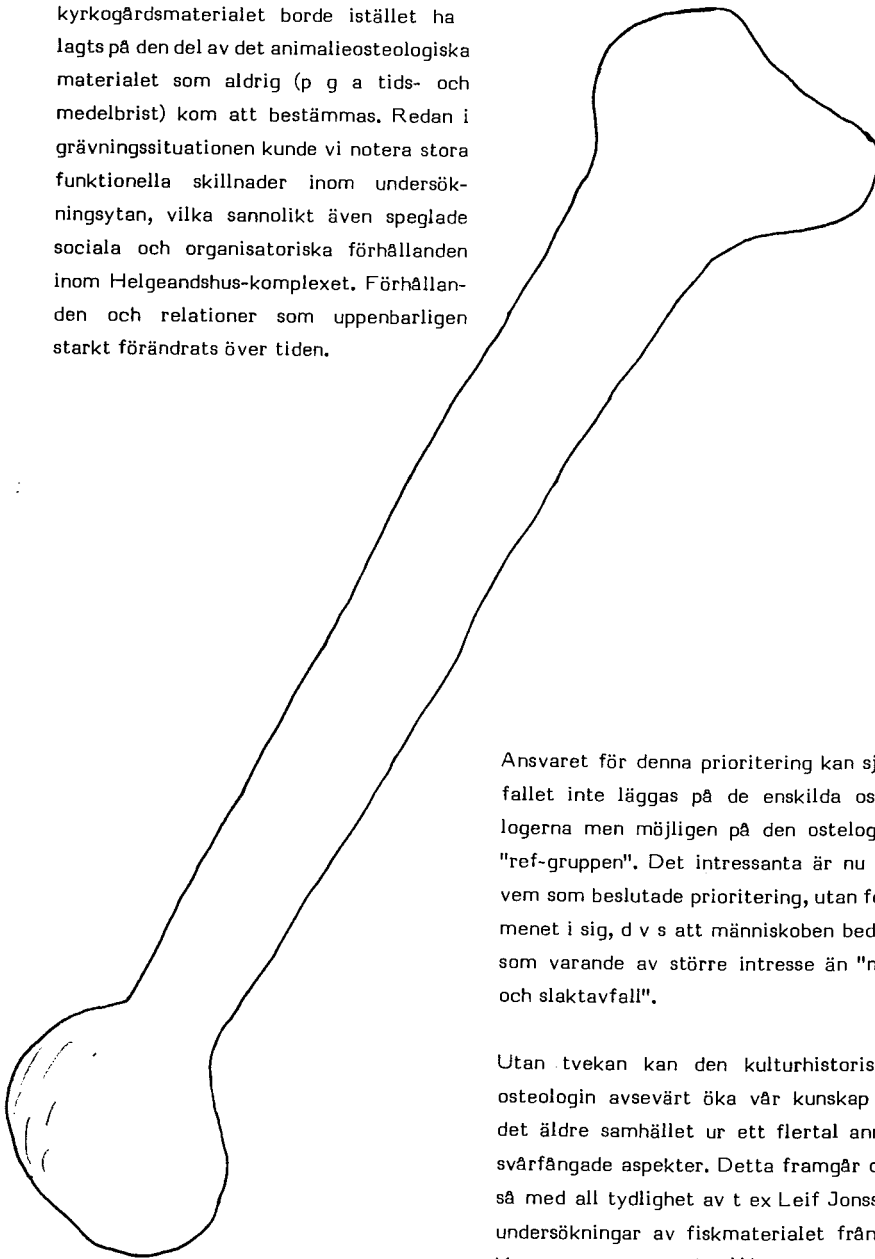
Mot detta kan givetvis anföras att dylika fiskbenskoncentrationer vid en ytundersökning givetvis skulle uppmärksammas av den vakne arkeologen och hans grovarbetare och därmed tillvaratas för osteologisk analys. Visst, men ofta är benmaterialet avsevärt mera anonymt även för den vane fältarkeologen. Ovanstående exempel var främst avsedda att illustrera komplexiteten hos ett osteologiskt boplatmaterial, vilket försvårar olika former av "sampling".

Ibland tillvaratas endast bearbetade ben med motiveringen att de kan betraktas som artefakter och att de innehåller information om t ex hantverk. Risken är dock stor att man genom detta urvalsförfarande missar viktig information som ligger dold i det anonyma "slaktavfallet". Vid undersökningen av kv Sparbanken i Skara hösten 81 tillvaratogs samtliga ben.

Redan på ett tidigt stadium av undersökningen, kunde vi konstatera att lokalen rymt en kammakerverkstad, vilket tydligt framgick av spill och halvfabrikat. Vad som däremot inte det otränade arkeologögat såg, var att slaktavfallet till stor del utgjordes av resterna från häst- och nötskankar, vilka kommit hela till kammakerverkstaden för att där rötas och sedan delvis utgöra råvara i kamproduktionen. Ett "okunnigt" urval (kastande) hade här lätt kunnat leda till att denna onekligen intressanta aspekt på kammakeriet förlorats. Slutsatsen blir rimligen, att ett urval av material lämpat för en vidare analys först kan göras när allt material tillvaratagits och grovt bearbetats av osteologisk personal. Om en vidare bearbetning bedöms som meningsfull, bör urvalet till denna göras av både den ansvarige arkeologen och osteologen utifrån de frågeställningar som bedöms vara relevanta och berikande ur kunskapsynpunkt.

En annan aspekt på prioritering vid osteologisk bestämning är tendensen att övervärdera det humanosteologiska materialet på det animalieosteologiskas bekostnad. Ett aktuellt exempel är Helgeandsholmen där jag ifrågasätter det riktiga i att överhuvudtaget bestämma skelettmaterialet från Helgeandshusets kyrkogård. Ett material som vi redan från de historiska källorna visste skulle vara i högsta grad heterogent avseende såväl ålder som kön som härkomst och social klasstillhörighet. Den osteologiska insatsen som gjordes på

kyrkogårdsmaterialet borde istället ha lagts på den del av det animalieosteologiska materialet som aldrig (på grund av tids- och medelbrist) kom att bestämmas. Redan i grävningssituationen kunde vi notera stora funktionella skillnader inom undersökningsytan, vilka sannolikt även speglade sociala och organisatoriska förhållanden inom Helgeandshus-komplexet. Förhållandena och relationer som uppenbarligen starkt förändrats över tiden.

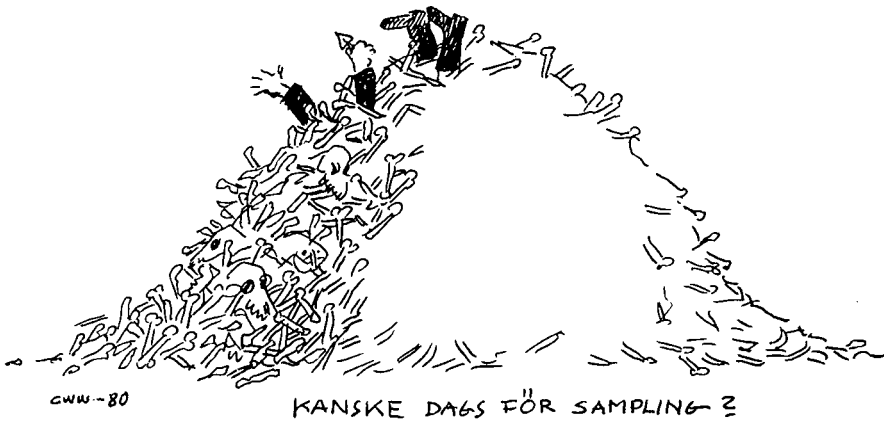
Ansvar för denna prioritering kan självfallet inte läggas på de enskilda osteologerna men möjligen på den osteologiska "ref-gruppen". Det intressanta är nu inte vem som beslutade prioritering, utan fenomenet i sig, d v s att människoben bedöms som varande av större intresse än "mat- och slaktavfall".

Utan tvekan kan den kulturhistoriska osteologin avsevärt öka vår kunskap om det äldre samhället ur ett flertal annars svårångade aspekter. Detta framgår också med all tydlighet av t ex Leif Jonssons undersökningar av fiskmaterialet från kv Kransen i Uppsala (RAÄ/Methodkonferens

1980) eller varför inte Mia Vretemarks bearbetning av delar av det animalie-osteologiska materialet från Helgeandsholmen.

Jag vill därför föreslå META:s redaktion, som så väl genomförde föregående metodkonferens, att på nytt ställa upp och denna gång ta upp den kulturhistoriska osteologin och arkeologin som tema. Det är hög tid att vi diskuterar igenom de konkreta metodproblemen så att vi förmår möta en allt kärvare ekonomisk verklighet med vässade frågeställningar och ett ökat medvetande om våra faktiska möjligheter. Det är ju trots allt inte så att våra möjligheter till ny kunskap nödvändigtvis minskar i samma takt som de ekonomiska ramarna för vår verksamhet krymper.

Anders Broberg
Stockholm

Debatten osteologi/ärkeologi började verkligen i "den grå vardagen". Ord som "ekonomi och prioritering" var flitigt i omlopp. Det suckades över den besvärliga situation som uppkommer, när benmängden från de medeltida stadslagren snabbt växer till en aktningsvärd hög, - ja, ibland tycks den till och med anta formen av ett sväröverstigit berg.

Mer högtflygande ord som t.ex. målsättning lyste med sin frånvaro. Men är det inte här vi måste börja? Varför spar vi överhuvudtaget på ben? Vad vill vi veta? Hur ska vi få reda på det?

De flesta är överens om att benmaterialet kan ge viktig information om människors levnadsvillkor och verksamhet och därför bör sparas. Detta förhållande kan inte upphöra att gälla då benen påträffas i de medeltida stadslagren. Det som förändrar situationen för dessa ben är inte deras informationsvärde i sig, utan det faktum att de påträffas i stora mängder. Att det hittas mycket ben kan dock inte accepteras som ett godtagbart argument för att inte tillvarataga stora delar av materialet. Problemen är dels praktiska (registrering, förvaring) och dels mer metodiska (hur ska man få ut information?) och brukar, med vissa ansträngningar, gå att lösa, även om det här finns mycket kvar att önska.

För att ett tillvaratagande av benen ska bli meningsfullt krävs att arkeologen sätter in dessa i ett arkeologiskt sammanhang och att osteologen, när denne arbetar på en utgrävning, försöker göra klart för sig vilka frågeställningar som

här kan vara viktiga och hur man på bästa sätt ska behandla det stora material som grävs fram. I samband härmed borde det finnas mycket att diskutera. Ska då hela benmaterialet sparas? De frågor man kan ställa till benmaterialet måste styra hela insamlingsmetoden. Fornminneslagen ger ett visst skydd. Ska "ekonomi och prioritering" diskuteras, måste detta göras utifrån den nuvarande kunskapsnivån och det resultat som olika insamlingsmetoder kan tänkas ge.

Väljer man av sparsamhetsskäl att bara ta ben från vissa rutor, så begränsar man också kraftigt möjligheterna att ställa frågor till materialet, nu och för all framtid. Frågor om vilka djur som finns inom en bestämd ruta kan ställas, men mer allmänna frågor om matvanor eller husdjursinnehav i det undersökta området går inte att göra, eftersom man inte vet något om, huruvida det insamlade materialet är representativt eller inte, än mindre kan man i framtiden använda materialet till eventuella jämförelser mellan t.ex. olika stadsdelar eller tidsepoker.

En prioritering av arkeologiskt material måste göras utifrån kunskaper om det som ska prioriteras. Sådana kunskaper har vi inte idag. Har vi råd att av sparsamhetsskäl prioritera bort möjligheten att införskaffa sådan kunskap? Utgrävningar i de medeltida stadskärnorna med systematisk insamling av ben fick sitt uppsving under 1970-talet. Det är viktigt att dessa erfarenheter utvärderas, men att förvänta att osteologerna redan nu ska kunna nå upp till den kunskapsnivå som behövs för

att prioritera i materialet, är att kräva mycket. Som arkeolog kanske man också ska fråga sig hur mycket man vet om "sitt" fyndmaterial och vilka prioriteringar man där tillåter sig att göra.

Att hitta en godtagbar grund för att göra prioriteringar redan vid beninsamlingen lär bli svårt. Problemet är detsamma som för övrigt arkeologiskt material. Benens spridning, typsammansättning och eventuella bearbetning är ju orsakat av något så svårberäknligt som "den mänskliga faktorn" och det är ytterst tvivelaktigt om man kan pressa in dennes verksamhet i bestämda utgrävningsrutor eller i någon typ av statistisk beräkningsformel. Detta är också ett av de viktigaste skälen till att man numer, på de flesta utgrävningar, försöker samla in hela benmaterialet.

Kerstin Söderlund

Stockholm

SKÅNES MEDELTIDA AGRARBEBYGGELSE (SMAB)

Inventering och dokumentation av kända bylägen, belagd ödebebyggelse och bebyggelseindicerande namn i Malmöhus län.

Artikeln utgör en presentation av ett projekt, som startade i februari 1983 i samarbete med läns- och landsantikvarie i Malmöhus län samt prof. i medeltidsarkeologi E. Cinthio och bekostas av AMS-medel.

Ännu återstår en del moment i dokumentationen, varför en utvärdering av den första etappen ännu inte är möjlig. Jag hoppas dock att snarast få återkomma i ett senare Meta-nummer, där det slutgiltiga resultatet av den första etappen kommer att diskuteras.

Inför hösten -83 planeras en fortsättning av projektet.

Trots sin grundläggande betydelse för samhällets existens har agrarsamhällets problematik kommit att behandlas relativt sent i medeltidsforskningen. Detta gör att vi idag har en förhållandevis dålig kunskap om de medeltida bebyggelseplatserna - den medeltida byn - och de bebyggelseplatser från skedet före bybildningen - vikingatid - tidig medeltid - belägna ute på de medeltida byarnas åkermark. Till följd härav är kunskapen om den tidiga agrara utvecklingen, agrar-

samhällets struktur och organisation mycket begränsad. På grund av det moderna industrisamhällets expansion har stora areal av gammal åkermark i städernas ytterområden tagits i anspråk för industrier och höghusbebyggelse. Flykten från städerna under 60-talet har lett till en ökad nybyggnation av småhus i byarna och i dess omedelbara närhet. Dessutom tillkommer den exploatering av landsbygden som effektivare jordbruksmetoder med djuggående plogar m.m. medför. Detta ökade exploateringstryck på landsbygden utgör en oerhörd riskfaktor för framtida möjligheter att inhämta kunskap om det aktuella fornlämningsbeståndet. Största delen av de arkeologiska lämningarna är inte synliga ovan mark, varför deras läge i de flesta fall är okänt. Likaså har man en begränsad kunskap om de befintliga byarnas exakta lokalisering. Som situationen ser ut idag föreligger det ett stort behov av ett underlagsmaterial för framtida handläggning av exploateringsärenden i den agrara miljön.

Redan 1979 diskuterades möjligheterna för ett projekt rörande den agrara bebyggelseutvecklingen i sydvästra Skåne. 1) Ett av delmomenten i detta projekt bestod av en inventering av nedanstående slag. Projektets primära målsättning var

att beskriva och förklara de bebyggelseförändringar som sker på landsbygden under perioden vikingatid - tidig medeltid. Av olika skäl kom detta projekt att läggas i malpåse.

Den inventering och dokumentation som nu är aktuell bygger i princip på det förslag som presenterades 1979 med den skillnaden att den primära målsättningen nu är att ge den antikvariska myndigheten ett underlagsmaterial för bedömning och handläggning av de enskilda exploateringsärendena på landsbygden.

Målsättningen är att sammanställa en kunskap om den vikingatida - tidigmedeltida agrarbebyggelsen, som finns spridd och osystematiserad i olika arkiv och publikationer. I första hand har uppgiften varit att undersöka var den aktuella bebyggelsen är belägen i undersökningsområdet.

Inventeringsuppgifterna avses bli införda i FLM-registret för att därigenom fungera som bedömningsunderlag i det löpande antikvariska arbetet.

Ur "Bebyggelse och odling på Söderlångedalen" S. Skansjö 1979.

Arbetet är upplagt i sju moment.

- 1) överföring till ekonomiska kartan av de äldre lantmäterikartornas angivelser av bebyggelsens utsträckning. 2)
- 2) överföring till ekonomiska kartan av tillgängliga uppgifter om nedlagda medeltidsbyar.
- 3) överföring av Arrhenius fosfatkarta till ekonomiska kartan. 3)
- 4) genomgång av DAL:s lappkatalog över belagda bebyggelseindicerande namn och beteckningar i äldre kartmaterial och arkivalier. 4)
- 5) genomgång av äldsta kyrkobelägg, kyrkans planform och byggnads-material.
- 6) andra ovan jord synliga bebyggelse-spår förutom kyrkor, som t.ex. befästa anläggningar, hamnplatser, vägsträckningar o. dyl.
- 7) arkeologiska undersökningar och observationer vid vilka bebyggelse-rester konstaterats i form av kultur-lager, byggnadslämningar, gravfält, skattfynd m.m.

Samtliga ovan angivna uppgifter sammanställs i text och på kartor. I detta sammanhang anges hur bebyggelsen är belägen i förhållande till undersökningsområdets topografi och geologi, således i relation till nivåkurvor, vattendrag och våtmarker, jordarter och bonitetsförhållanden. 5)

Som första inventeringsobjekt valdes Skytts härad.

Skytts härad omfattar den sydvästligaste delen av Skåne och innefattar bl.a. städerna Skanör, Falsterbo och Trelleborg. Häradet gränsar i norr till Oxie härad och i öster till Vemmenhögs härad. Häradet består av 22 socknar innehållande sammanlagt 46 byar och 4 ensamgårdar. Ödelagda, lokaliserade medeltida byar uppgår till 7 stycken. 6)

Slättområdena i denna region utgör under medeltiden en agrar centralbygd. Häradets nordöstra del ligger i gränstrakterna till skogrikt backlandskap, vilket kan ge möjlighet till jmf. bebyggelsehistoriska studier.

Under senare år har Skytts härad varit föremål för omfattande studier av, dels historikern Sten Skansjö med anledning av Ödegårdsprojektet, dels genom Historiska Museets engagemang (L. Ersgård) i städerna Skanör och Falsterbo och nu senast Foteviksprojektet med undersökningarna av vikingaskeppet i vikens yttersta del. Foteviksprojektet har dessutom syftet att klarlägga de historiska och tidigmedeltida förhållandena, som kan ha samband med skeppsfyndet.

Detta sker genom en inventering av järnåldersfynd och fornlämningar i ett närliggande omland, Oxie och Skytts härad. Denna inventering omfattar hela järnåldern (500 f.Kr. - 1100 e. Kr.) och har delats i två perioder: en äldre 500 f.Kr. - 550 e.Kr. och en yngre 550 e.Kr. - 1100 e. Kr. 7)

I Ljunits och Herrestads härader pågår sedan ett par år det tvärvetenskapliga projektet "Kulturlandskapet under 6000 år" i dagligt tal benämnt "Ystadprojektet". I detta projekt ingår bl.a. en inventering liknande den, som nu utförs för Skytts härad.

SMAB-inventeringen börjar i slutet av den yngre järnålder - ca 900 - och löper i vissa avseenden fram i 1500-talet.

Inventeringen och dokumentationen är som ovan nämnts ännu inte slutförd för Skytts härad, varför en slutgiltig utvärdering inte är möjlig.

Vad som återstår att dokumentera är de bebyggelseindicerande namnen, grav- och boplatssfynd samt skattfynden.

Denna typ av inventering och dokumentation, där olika typer av källmaterial sammanställs på ett överskådligt sätt, gör det möjligt för den enskilde antikvarien/forskaren att relatera de olika fyndkategorierna till skilda variabler, som t.ex. topografiska, geologiska, fosfathalternas lokalisering, m.m. De slutsatser om järnåldersbebyggelsens förändringar fram till den reglerade bybildningen, som kommer att kunna dras av denna dokumentation och inventering är begränsad att gälla enbart Skytts härad.

De problem den antikvariska myndigheten står inför vad gäller handläggning av exploateringsärenden på landsbygden kan ingalunda vara unika för Skåne. Enkäten "Medeltida bytomter - en antikvarisk en-

kät" i Meta 1981:3-4 visade, att man tyvärr överlag har mycket liten kunskap om den medeltida lantbebyggelsens arkeologiska material, medeltida byars lokalisering, ålder, m.m. Det vore därför önskvärt för den antikvariska myndigheten och inte minst för forskningen, att detta projekt kunde fortsätta för att så småningom täcka hela Sverige.

Aina Mandahl

Skånes Hembygdsförbund

NOTER

- 1) Opublicerat projektprogram sammanställt av Aina Mandahl, Barbro Sundner, Lars Ersgård.
- 2) De äldsta lantmäterikartorna (geometriska kartor) i Skåne är i vissa fall från slutet av 1600-talet men oftast från början och mitten av 1700-talet. Av erfarenhet vet man att de på 1600-1700-talskartorna markerade bylägena i regel återspeglar ett medeltida förhållande.
- 3) En utförlig beskrivning och diskussion av fosfatmetoden finns läsa i Meta 82:2 s. 25-37 S. Tesch.
- 4) DAL - Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund.

- 5) Följande kartmaterial användes för LITTERATUR genomförandet av detta projekt:
ekonomisk karta skala 1:10 000		
ekonomisk karta skala 1:20 000	B. Hård,	FOTEVIKEN -handelsplats eller ledungshamn ? Utställningskatalog 1983. Institute of Archaeology, LUHM, Report Series No 16.
Rekognoceringskartan från 1812-20 skala 1:20 000		
Arrhenius fosfat-karta 1934 skala 1:20 000		
äldre ekon. kartan skala 1:20 000	I. Ingers,	Nedlagda byar och gårdar i Skåne II. Ale 1972:1.
top.karta skala 1:50 000		
geometr.kartor skala 1:50 000		
- 6) I. Ingers, -72, s. 33
- 7) B. Hårdh, 83, s.10

LITTERATUR

ARKEOLOGI SOM KULTURVETENSKAP

Under de senaste 10 -15 åren har den ledande parollen varit att arkeologin ska bli en samhällsvetenskap, eller i vissa (amerikanska) fall t o m en form av naturvetenskap. Budskapet har spritts från den inflytelserika, men heterogena, anglosaxiska forskningstraditionen, som går under namnet "New Archaeology". I Skandinavien är de uttalade direkta föreläsarna för denna tradition relativt få, men det indirekta inflytandet av denna "processuella arkeologi" är oerhört tydligt, både i forskningsinriktning och metoder. Nu har en av de ledande föreläsarna för den "nya arkeologin", den engelske arkeologen Ian Hodder, mer eller mindre brutit med sina tidigare ståndpunkter och förespråkar i stället en kulturhistorisk arkeologi. Hodders brott mot den "nya arkeologin" tycks ha skett under "etnoarkeologiska" undersökningar i Kenya i slutet av 1970-talet. Han har redovisat såväl undersökningarna, som sina nya idéer i "Symbols in action" (1982). Tydligare och i samband med mer idéhistoriska och principiella översikter har han senare också presenterat sina tankar i "Symbolic and structural archaeology" (1982). Det är en av Hodder redigerad antologi, med bidrag

av honom och hans seminarium i Cambridge. Av särskilt intresse är Christopher Tilley's artikel "Social formation, social structures and social change". I mitten av april i år kunde Ian Hodder också i muntlig form framlägga sin syn vid föreläsningar och diskussioner i Lund. Och en mer sammanhängande bild av hans kritik och synsätt börjar nu växa fram.

Hodders principiella kritik av den "nya arkeologin" kan sammanfattas i tre punkter, som gäller kulturbegreppet, förhållandet historia-teori och förhållandet individ-samhälle.

Hans mest grundläggande och vittgående kritik av den processuella arkeologin gäller synen på den arkeologiska emperin. Hodder hävdar att de materiella lämningar som vi arbetar med i första hand är "kulturella" yttringar, dvs materialiserade idéer, meningar och symboler. De är alltså inga "rena" ekonomiska och sociala kategorier och måste därför först tolkas i sina kulturella samband. Hodder förkastar alltså de mekaniska sambanden mellan materiella lämningar och sociala eller ekonomiska kategorier och vill däremellan införa en särskild kulturell instans. Han

förkastar med andra ord grundantagandet i all processuell arkeologi. Sin kritik exemplifierar han med hjälp av den processuella arkeologins vanligaste forskningsområden, dvs socio-ekonomiska analyser av avfallslager, boplatzmönster, gravskick och varubyte. Han menar att man i dessa studier inte tar tillräcklig hänsyn till idéer om rent-orient, till mer eller mindre symboliska rumsuppfattningar, till dominerande ideologier och till tingens mening och betydelse. Kritiken är kanske lättast att förklara i studiet av gravskick: Vanligen förutsätts ett mer eller mindre direkt förhållande mellan samhälle och gravskick, så att skillnader i gravarnas innehåll och utformning antas direkt avspegla sociala skillnader i samhället. Men som Hodder, i Althussers efterföljd, påpekar kan en dominerande ideologi i många fall förneka eller förvrida de rådande sociala förhållanden, så att begravningsstederna inte avspeglar samhället som sådant, utan snarare de ideologiska föreställningarna av samhället. Och det är ju något helt annat än vad som vanligen avses i socio-ekonomiska analyser av gravskick!

I sin syn på materiella lämningar och på kulturbegreppet tar Hodder fasta på vissa strukturalistiska tankegångar. Han menar att de materiella lämningarna är knutna till icke direkt synliga eller åtkomliga strukturer. Dessa strukturer är en form av regler eller koder efter vilka synliga, materiella ting blir "transformerade". Men framställningen av materiella symboler ser Hodder inte bara som en passiv

process, som följer givna strukturer. Han menar att föremålen i sig återverkar på samhället och på de föreställningar, som styr framställningen. Tingen betraktas med andra ord inte bara som resultat av människans handlande, utan också som orsak till hennes handlande (därav titeln "Symbols in action"). Förhållandet poängteras ännu tydligare av Christopher Tilley, som i sin artikel vill utveckla en särskild "dialektisk strukturalism".

Eftersom Hodder utgår från att tingen och deras symboliska betydelse är både orsak och verkan kan en kultur och dess "mening" bara studeras genom historiska undersökningar. (Häri skiljer han sig från Lévi-Strauss strukturalism). Ställningstagandet innebär arkeologiskt sett en andra grundläggande kritik av den "nya arkeologin", eller rättare sagt av den ahistoriska inriktningen, som är särskilt stark i USA. Det betyder bl a att etnoarkeologiska undersökningar (som Hodder själv utfört) inte kan användas för att bygga upp generella ahistoriska modeller för hur samhällen fungerar, utan endast har relevans för arkeologiska och historiska studier i just de områden, där undersökningarna har utförts. Detta innebär i sin tur att många av de inom arkeologin utnyttjade typologierna av samhällen (t ex chiefdom) och samhällsfunktioner (t ex redistribution) är felaktiga, eller kanske snarare innehållslösa, om man som Hodder vill tolka eller förstå samhällen.

Hodders tredje kritiska punkt gäller den mekaniska synen på individen inom den "nya arkeologin". Utifrån de vanliga

systemteoretiska utgångspunkterna brukar människan betraktas som en ointressant, men nödvändig del i samhällssystemet. Även om man inte kan nå enskilda individer betonar Hodder vikten av att på ett mer metodiskt plan ta hänsyn till "det individuella". Liksom Gordon Childe understryker han människans skapande roll och betydelse för den historiska utvecklingen. Även denna fråga berör Christopher Tilley mer ingående, då han vill skapa en kompromiss mellan metodisk holism (där samhället förklarar allt) och metodisk individualism (där den enskilda individens handlande förklarar allt). Dessa tankar, som Hodder och hans seminarium i Cambridge nu framför är alltså en mycket grundläggande kritik av den "nya arkeologin". Ännu i inledningen av "Symbolic and structural archaeology" menar Hodder att idéerna ska ses som en utvidgning och komplettering av den processuella arkeologin. Idag tycks han ha skärpt sin ståndpunkt och hävdar att hans idéer är oförenliga med den "nya arkeologin"; vilket väl får ses som följdriktigt, med tanke på den principiella kritiken av den processuella arkeologins grundantagande. Men denna kritiska hållning innebär ett svårt dilemma, om man vill fortsätta med en samhällsinriktad arkeologi. För att nå ekonomiska och sociala aspekter av samhället måste man gå via de kulturella spåren, men för att tolka dessa lämningar måste man känna till både samhället och dess historia. En lika lätt uppgift som att lyfta sig själv i håret! Problemet för en i

vid mening "historisk" arkeologi blir dock i detta sammanhang mindre, eftersom samhället och dess historia i viss mån är givet. Inom t ex medeltidsarkeologi skulle det alltså finnas möjligheter att mer kritiskt granska förhållandet mellan materiella lämningar och dåtida samhälle. På ett mer generellt arkeologiskt plan tydde Hodder i sina föreläsningar två helt olika utvägar från det eliptiska problemet. Å ena sidan ifrågasatte han arkeologins berättigande överhuvudtaget och menade att var och en kan få skriva sin historia eller förhistoria. Någon mer "sann" eller mer "objektiv" kunskap är inte att vänta. Hodder tycks alltså här mer och mer närma sig Paul Feyerabendens kunskapsnihilism. Å andra sidan skisserade Hodder konturerna till en ny helhetssyn, där kulturaspekten står i centrum, både som studieobjekt och som förklaringsgrund. I denna helhetssyn vänder han upp och ner på de invanda förklaringsbegreppen (klimatförändringar, andra ekologiska förändringar, befolkningsförändringar, ekonomi och sociala motsättningar) och menar att de bara bör ses som förutsättningar för förändringar. Var och en av dessa förutsättningar lämnar många olika alternativ öppna och först kulturen (eller "mentaliteterna") avgör den specifika förändringen och dess "riktning" i det konkreta samhället. För Hodder blir det därför genom att studera dessa mentaliteter, ofta verksamma under långa kanske 1000-åriga perioder, som man kan tolka eller förstå ett samhälle och dess "mening" (Hodder undviker med-

vetet att tala om "förklaringar"). Han kallar med en afrikansk term dessa idé-mässiga strukturer eller mentaliteter för "the channel of history" och menar att i varje givet samhälle bildar en sådan "historiens strömfåra" ett kontinuum, inom vilket all historisk förändring äger rum.

Eftersom dessa tankar ännu inte är publicerade kan det vara för tidigt att klart uttala sig om dem. Avgörande frågor enligt min mening är dels varför dessa "historiens strömfåror" förblir oförändrade under långa tidsrymder, dels under vilka omständigheter de kan förändras? Mycket i svaret på dessa frågor avgör om man ska betrakta Hodders helhetssyn som rent idealistisk eller ej!

Hur ska vi då allmänt bedöma Hodders och hans seminariums kritik och nya ståndpunkt? På något sätt verkar idéerna "ligga i tiden" och Hodder tycks ha fångat upp mycket av den kritik och de alternativ som trots allt finns till den "nya arkeologin". Liknande tankegångar och kritik återfinns förvisso i den skandinaviska debatten, t ex i Kontaktstencil. En del av hans anmärkningar är också mindre giltiga för den skandinaviska diskussionen, då t ex den ahistoriska inriktningen är mindre framträdande här än i USA.

Hodders strukturalistiska angreppssätt är, som han själv säger, inte heller helt nytt inom arkeologin. Och om man ser hans diskussion om förhållandet individ-samhälle och historia-teori lite utanför den arkeologiska debatten så framstår problemen nära nog som "eviga frågor" inom

filosofi samhällsvetenskap. I längden kanske det då också är mer fruktbart att gå till de primära diskussionerna hos klassiker, som Marx, Durkheim och Weber!

Enligt min mening ligger Hodders avgörande betydelse i hans mycket preciserade angrepp på den "nya arkeologins" fundamentala antagande, om ett mekaniskt och direkt samband mellan arkeologiska lämningar och sociala och ekonomiska kategorier. Hans kritik är mycket betydelsefull och vittgående, därför att även många av den "nya arkeologins" argaste kritiker i praktiken har utgått från samma mekaniska samband. Om arkeologin även i fortsättningen ska vara inriktad på att studera förgångna samhällen (vilket jag fortfarande vill hävda) innebär Hodders kritik en mycket svår utmaning: "Excavated artefacts are immediately cultural, not social, and they can inform on society only through an adequate understanding of cultural context".

Anders Andrén

Lund

INNEHÅLL

REDAKTIONELLT

DEBATT   MAGLARP EN TEGELKYRKA SOM HISTORISKT KÄLLMATERIAL

B. Sundnér:	Inledning	2
Ö. Lunde:	En middelaldersk teglstenskirke som "Historisk dokument"	3
B. Sundnér:	Svar till Øivind Lundes oppositionsinlägg	16

DEBATT   OSTEOLOGISKA PROBLEM

A. Broberg	25	
K. Söderlund	30	
A. Mandahl:	Skånes medeltida agrarbebyggelse (SMAB)	32

LITTERATUR

A. Andrén:	Arkeologi som kulturvetenskap	37
------------	-------------------------------	----

META

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1983 kr 40:-) insätts på postgironummer 45 32 11-5. Manusbidrag till tidskriften insändes till Medeltidsarkeologiska föreningen, LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.

Tryckt med bidrag från Malmö museum.

ISSN 0348-7903